МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ADAGIO CONSOLANTE

З ПОРТРЕТОМ АВТОРА
І ВСТУПНИМ СЛОВОМ
::: ПРО М. ЯЦКОВА. :::

ЛЬВІВ.
Наклад Володимира Боберського.
З друкарні Ставропигійського Інстітута під зар. М. Рефця.
1912.

СЛОВО ПРО М. ЯЦКОВА.

„...Der alte Mensch producirte Dinge, der neue producirt seinen jeweiligen Gehirnzustand, jener brachte die Dinge, wie sie nach und nach, reihenweise eins nach dem anderen geordnet ins Gehirn kamen, dieser bringt Gefühle, mit denen sich diese Dinge verknüpft haben und die Associationen dieser Gefühle“.

Stanislaus Przybyszewski.

Дванайцять літ минає з того часу, як на літературню ниву виступив Михайло Яцків. Появу першої його збірки („В царстві Сатани“) стрінула наша суспільність німою мовчанкою; та суспільність, для якої вершком творчости були всілякі оповідання з ріжними моральними напучуваннями, добрими примірами і дешевеньким геройством, — не могла зрозуміти правдивого творця. — Тай опісля мало читало ся його, а менше писало ся й говорило про його. Жив між нами, творив і терпів між нами, та ми не відчували того, що він наш, — бо він артист надзвичайної інтеліґенції

і европейської культури, а ми ще призвичаєні до літературньої тандити.

Михайло Яцків се один із тих, що перебоєм ішли у сфері творчости, із гордо піднятим чолом, що творили свої питомі вартости і цїли.

——

Дитиною покинув він тихий світ, покинув ті стежки та пороги, куди стелила ся мамина співанка... та й нераз в життю брали його за серце тихі, преясні звуки:

„Ой як ясненько, ой як миленько,
куди сонїнько сходить,
а ще яснїйше, а ще милїйше,
куди матїнка ходить...“

А відтак пішов у світ.., дивив ся ясними очима в те пекло, що називаєть ся галицькою ґімназією, з вогненним жаром любови до сцени вступив до театру, бо там бажалось йому огріти душу невгасаємим теплом і розсипати веселкою проміння своєї творчої сили. Але замість священного вогню і тепла побачив він там багно, в якому мучились і грішили зломані і знидїлі люде. Військові казамати, в які загнала його лиха доля та цїсарсько-державня повинність остануть на все плїком чорних документів людської озвірілости і здичіння.

Та й теперішнє його життє серед буденнїх „zjadaczy chleba“ не всміхаєть ся йому семибарвною веселкою... Життє обійшло ся з ним по варварськи підло.

Всюди безмежне царство Сатани.

В творчости Яцкова як в чистому, прозорому, поезією ясного чуття гей сонїшними проміннями освіченому свічаді плеса — відбилось усьо його й цїлого світа життє, від падолу страждань, мук і горя аж до осяйного блеску вічно усміхнених звізд.

Читаючи новелї-поеми Яцкова, бачимо, з якою любовю та нїжністю пригортає він до свойого наболїлого серця усьо, що ворушить ся дїйсним або таємним життєм, усїх тих, що на них невмолиме й жорстоке життє поклало важку й неетерту печать отруйного болю й горювання, увесь всесвіт. Душа людини, звіряти, дерев, квітів тулить ся до його грудий, а він переймає від них всї найглибші, найнїжнїйші почування і переповідає нам майстерними картинами.

Краса природи є приютом, де може спочити розтужене а бистре око поета.

У Яцкова немає границь. Світ творить ся у його як continuum, простягаєть ся як безперервний ланцюх із все мінливими барвами і світлами, що вникають непо-

дільно в саму глибину його душевних станів.

— —

Справді небогато написав Яцків за тих дванайцять літ („В царстві Сатани“, „Огні горять“, „Душі кланяють ся“, „Казка про перстень“, „Чорні крила“, „Adagio consolante“). Але дав він вже більше, чим инший письменник в його обставинах міг-би був дати.

Не богато новель і оповідань дав Яцків числом, а головно обемом, але надто богато змістом, щирими, безпосереднїми почуваннями та богацтвом стілю і форми.

Перелистовуючи його книжки, бачимо, як роззявило ся горіюче пекло на днї невиносимого життя, як людство човгаєть ся в гріхах та пороках, як в діссонансї волїчеть ся пяна пісня юрби, а тиха скарга життєвих жертв страшним зойком мечеть ся в небо.

Перед нами пересувають ся картини: І нещасний жовнїр, що покинувши зелені покоси і луги калинові, тяжко караєть ся в військових казаматах та зносить важкі побої, нехтованнє і наругу над найдорощими почуваннями до рідних, до милих, — і бідна коняка, що паде на дорозї знеможена під тягаром, — і собака Лиска, якій забірають молодих, щоб потопити, — і недоумна Юстина, що всїм стоїть на заваді,

попихайло цілого дому, яка втішаєть ся образком із старої часописі, — і маленький Юрчик, якому вмерла сестричка Марійка („Біла квітка“), — і нещасна Кляра, що з нужди мусіла оддатись простітуції, — і Маруся, яка, страхаючись розвіяння невловимого щастя, топить ся в ставі, — і артистка Лявра, що з гіркою усмішкою глядить на суєту світа, — і благородний Нухим, що без застережень здаєть ся на божу волю, — і наймичка Олена, над якою знущаєть ся немилосерна ґаздиня Василиха, — і монастирський новик, що живе серед убійчої атмосфери монастиря на тлї відразливого життя монахів, - і молодий студент Чижик, якого дусить плюгаве й мізерне життє театральної дружини, — і бідна, самотна зарібниця, що на шпитальній, смертельній постелї складає останнє благословенство, — і ідеальна постать монаха Орація, що сїє радість, красу і світло довкола... і богато инших.

— —

В творчости Яцкова переважає чорне тло, царство Сатани. Та поза тими страшними, чорно-болючими образами „des fin de siècle“, знїмаєть ся в його на білих крилах „Sehnsucht nach Befreiung und Erlösung, nach frischem Luftzuge zu kühlender Abendruhe“; чарівними звуками роздзвонюєть ся тиха, ангельсько-сімфонїчна поема долин, —

В призмї поетової думки пересувають відвічні загадки людського буття і звенить сумний псалом вселюдського болю та розмріяна туга до засвітнїх країн.

——

Вкінцї поет, що із стоіцізмом обсерватора глядів на життє і не проминув нї однїської черти так в життю-бутю людини, як і звірини, природи, світа... не міг рівнодушно приглядатись, як фальшівники, міняйли і плянтатори торгують життєм, як родичі псують дїтей, як розпаношуєть ся зіпсуттє, як в гнилій атмосфері затроюєть ся суспільність, — і підняв меч в оборонї поезії і штуки. Так, піднів меч і плазом почав валити по задубілих лобах тих міняйлів і цірковых комедіянтів, вказуючи на годовану їми підлоту, що загнїздилась в нашій суспільности.

——

Яцків перейшов вже досить великий шмат життя, богато пережив, а ще більше перетерпів та все бачив довкола себе порожню суєту і скрипіт діссонансів: „Віки караю ся серед юрби, моя туга випружила слух і нїколи не зачуваю акордів, які трафляли-би до моєї душі. Живу серед погани без слуху, серед самих фальшивих звуків...“

——

Та мимо терпінь і страждань, мимо пекла, крізь яке судилось переходити поетови в життю, він міцно держить тяжкий плуг і огненний, сталевий меч, який не скоро випаде з його рук.

Б. Данчицький.

Львів, 25. квітня 1912.

Журавлї.

Як думки, гонені скукою, летїли вольним простором ті суятливі мандрівники. Таємно лунав їх гутір в царстві ночи, в нїм тремтїла туга і падала на сон землї.

Досьвіта спочили на урочищи нубійської долини. Кількох стануло на сторожи, инші бавили ся та іграли.

Лише найстарший, що все вів перед, стояв на боцї і звісив голову, як би дрімав, або був хорий. Далекі країни з над Ґанґеса, де перебув весну молодих лїт, манили його тепер.

Рушив ся і вдарив у веселий гурт. Гурт розскочив ся і станув здивований.

Підоймили ся знов в далеку путь. Досьвіток сипав рожі на їх крила, а крила плили як рожеві филї. Збили ся високо понад пущі і гори.

В полудне були над морем. Над ними голубий простір, під ними сталева рівнина, мережана сріблом.

Провідник став дивний. Опустив ся з чола клина, клин отворив ся в дві лїнії, потім злучив ся в колесо і зачав кружляти на однім місци. Настрашений гурт слїдив старого провідника, а той підоймив ся в гору, шибнув в бік і вдарив з розгоном в колесо.

Колесо розбило ся, але по хвили стануло знов довкола провідника. Він бив дзьобом і крильми, але не трафляв в товаришів. Летів лише за їх понурим круканем і боров ся з воздухом. Отемнів.

Розлючене колесо вдарило на него дзьобами і крильми, він скрутив ся як стрілений, опадав, удари сипали ся градом на його голову.

Злетів стрімголов з піднебного блакиту і впав в море.

Лиш наймолодший, що перший раз пускав ся в дорогу, злетів в долину, бив крильми в море, хотів ратувати старого провідника, а сонце відбивало в темній глибині його тінь і безрадну розпуку.

Затремтіли перстені на пропасти, а по кількох хвилях стала вона знов гладка і лискуча.

На чолї гурту станув новий провідник і так полинули далї клином ті дивні, суятливі мандрівники.

Мрія вірла.

Плач тримбіти лягав на гори і хмари. Хмари в виді старинної фльотилї плили на захід, скелї як вірли — одні підоймали шпилї в гору, инші розхилювали крила до лету.

Зі мною ішла чужинка з зеленими очима. Вона сказала:

— Твоя невгасима любов до природи сьвідчить про велике терпінє...

— Там на долинї, як був я дїтваком, взяли мене на службу. Казали менї пильнувати годинників, рахункових книг і догаджати чужим дїтям. Ті примховаті й невилїчимо нуднї чужі дїти. Перед часом приймила їх земленька, але не в тім дїло.

З моїх гір був тільки один товариш — орел, в зелїзній клїтцї в парку.

Що днини видів я його муку. Від досьвітку прокидав ся він зі сну, водив оком довкола, розбивав собою до зелїзних прутів, пробував їх кігтями, клювом, бив крильми, але не годен був поконати. Завзято, без впину розщибав собою, а по заходї сонця сяде було втомлений і покалїчений, з грізною розпукою в очах і западає поволи в сон. В ночи видав я, як він заквилить тихо, жалїсно, підійме голову, порухає крильми і знов зажмурить очи.

І коли я з утоми і горя западав в сон, то перекидав ся в вірла і мрів також про свободу, зелені верховини і хлипав.

Аж раз на зорях навідав ся я до него з зелїзним молотом і розбив клїть.

Дивив ся спокійно на мене, потім приступив до отвору, вихилив голову, повів зором довкола і вискочив на землю. Дивував ся і не вірив, чи се його мрія, чи ява. Але по хвилї розмахнув крила і з радісним криком підоймив ся в гору, чим раз висше і висше.

Коли пропав для людського ока та запанував сам серед соняшного простору, мене схопили посїпаки і протягнули на земли.

Я зірвав ся з болю і погрозив їм пястуками. Вони протягнули мене вдруге. Я вирвав ся знов, кинув на них проклоном й опинив ся також на волї.

Посїпаків взяли чорти, а орел живе й я відвідую його на високих, недоступних верхах.

Білий коник.

Моїй дружині Галї.

Перекинула ся моя жінка білим коником, я сїв на него, але голос сурм і барабанів пригадав менї воєнний розказ, що маю їхати з иншими боронити чужої вітчини.

З лави кінницї гурт за гуртом рушав вперед, мене обіймив неспокій.

Прийшла черга на мене, мій білий коник вигнув шию, вдер ногами до звалищ міста, а коли я розглянув ся, увидїв себе на розлогім, самітнім степу.

Білий товариш похилив голову і працював пильно ногами, мене похилила журба на його шию, я потупив очи в тій пильній праци.

— Так мовчки Ти все двигаєш нашу тяжку долю.

По дорозї стрічали ми своїх. Одні пиячили, другі торгували й лїчили гроші, инші вели сварку, хто з них найлїпший і волочили ся за чуби, а ще инші йшли на прощу.

— Не буду займати їх, — сказав я.

— Так, так, — відповів білий товариш, киваючи головою і смутним, бистрим зором вдивляв ся в землю і працював ревно.

Опинили ся ми далеко, виїхали на ви-

соку гору, а на горі була зачарована звіздочотня.

Я вибіг на самий верх до піднебної салї, притулив ся до найбільшого дальновида і став смотріти ген в долину на те нове місто, в якім менї доведе ся жити. Слаба людська вдача з перед віків, порадила менї дивити ся пильно на мури, дивити ся рік за роком в будучину і шукати своєї посмертної карти.

Перейшов я уважно, терпеливо тисячу лїт і не знайшов своєї посмертної карти.

Взяв ся я вдруге шукати за посмертною картою моєї жінки, на сїрих мурах великого міста.

Перейшов спокійно тисячу лїт і не знайшов смерти моєї жінки.

Я похилив ся з горя, але вчув над собою гомін отсеї правди:

— Чогож хочеш? Ти самотник — я білий коник — про таких духів нїхто не знає, не відає на сїрих мурах великого міста.

Почтиліон.

...Мою невірну дівчину засватав инший. Я був на забаві до півночи, а тут досьвіта служба, спати не було часу; я вже трохи тото...

Взяв я батіг і трубку, сів на диліжанс і гайда в дорогу.

З досьвітка ворожу звичайно, як мені цілий день піде, бо сонце дає житє на земли і невидющого веде за собою.

Того досьвітка туман банував над дібровою на високій горі, я дивив ся з уподобою на се і думав: Так журба давить чоловіка і так йому з чуприни курить ся, коли занадто припустить жаль до серця і перебере міру.

Приїзджу на першу почту, почмайстер глядить на мене посоловілий, як би хотів порадити ся в чім.

Видно, йому також заваготіло щось на мізку і не дало спати цілу ніч. Передавав мені урядові папери, листи і пакунки, а в його очах снували ся нічні дивогляди.

Під самим містом увидів я молоду пару: вона нагадала мені „мою“ дівчину. Була студена як ранна зоря в зимі. Він в довгім плащи і капузї. Повів її в лісок.

В місті дві години спочинку, я повернув в шинок — клин клином вибити. Вихо-

джу, порошить дощик як марево, вулицями снують ся люди, чи тіни — мені однаково.

Сів на диліжанс, помахав батогом, коні біжать самі, фіри уступають ся, я притулив ся до кута будки і дрімаю далї.

Крізь марево повидів я, що тіни рухають ся живійше, розказують собі якусь новину, — мені байдуже.

Нараз вскакує до моєї будки молодий чоловік в плащи і капузї, бере з рук трубку і зачинає грати. Я від разу полюбив його. Конї летять як біснуваті, сутолока розступає ся і глядить з дивом, а молодий чоловік не грає, але чарує душу. Грає про невірну дївчину, як завів її в лїсок і посадив між червоним маком сталевий кінджал. Слухаю тої піснї, з серця кров пливе, грудь огнем сипле.

Коли я прокинув ся, товариша не було вже при минї, довкола лиш пусті стернища.

Конї станули коло першої стації. На ґанку дрімав жандарм з настороженим карабіном, я ладив обрік, одна лише думка снувала ся менї з під вечірних бров.

Полк Ойзієна.

I.

Був се найтяжший рік в житю нашого полковника, рік подвигів і великих страт. В додатку жінки і приятелї спроневірили ся йому, як се звичайно буває в таку пору у сильних одиниць. Приятелї і жінки лише доти з нами, доки нам добре.

Ойзієн остав сам перед темрявою будучини. Ми, його адютанти, були за молоді і він не мав перед ким звірити ся. Лише з уриваних слів догадували ся ми, що діє ся в души тої суворої, ґранїтної постатї.

В ночи перед нашою виправою ходив він могучими кроками по комнатї, заглядав у вікно, задумував ся і говорив півголосом до себе.

— Ох, мій спокій, той давний, грецький спокій, де він тепер...

— Великі справи оглядає лише той, кого судьба покликала до них.

— Всесьвітна історія лишить ся як байка для дїтий, сфабрикована в професорських кабінетах для марної слави династий і нїколи в нїй правди не буде.

— Найліпше зерно правди заховує ся від молодих літ, до гробу...

— Плюю на людську ласку; людська ласка для жебраків. Мені треба лише того, що належить ся для поглубленя правди і розвою ідей, а той скарб, до якого я докопаю ся — в гріб з собою не заберу, тілько лишу для мілїонів.

По тих словах обернув ся він до нас і спитав:

— Котра отруя найгірша в житю того чоловіка, що має велику задачу перед собою?

Коли ми задумали ся, він відповів за нас:

— Поневільне житє з низшими душами... Гадаєте, що мій полк держав би ся купи, як би на нїм не спочивала моя зелїзна рука? Побачите ще неодно в недалекім часї.

II.

Темної ночи прибули ми на розлогий майдан твердинї. Шепотом передавали тайні знаки, всякий голос був строго заборонений. Перегляд полку відбули ми при кількох ледви ручних лїхтарнях, майже напомацки. Був се полк піхотинців, жовнїрів старих, виправлених і загартованих.

Нам дали короткий відпочинок, але заборонили лягати. Військо стояло, сперте на

оружю, а хто ляг, тому горячка розпалювала кров і розходили ся кости. Ми стояли як темний, твердий мур.

Цілими добами сікли нас дощі і вітри, ми виглядали як камінні мари.

Прийшли вісти, що неприятель обминув нас на три милї і станув табором на отвертім поли.

Ми рушили зараз до него.

Від невиспаних ночий, з голоду і студени ствердли наші мязи, тїло перейшло сталею від оружя, ми ступали землею і чули в собі її части, як би з віддиху землї живий дух, що має сповнити неминучу конечність. Глухий брязкіт оружя шумів по стернистих ланах як хмара саранчі.

Наставав сїрий, осїнний досьвіток і пригадував скін безіменних самотників на чужинї, пробуджене з летарґу, сїру хлань хмар в замираючім оцї розбитка на океанї.

Ноги зі змученя здавали ся нам як підбиті мякушем або бавовною. Ми ішли як дїти землї, а в нашім житю почували житє природи, яка в своїх перемінах не знає утоми.

Нїколи не відчував я так думок старих мудрців і пророків як тепер. Видно, що повставали вони також у великих трудах і мозолах, творили ся в завирусї епох як відвічний пантеон гір. Ті думки видавали ся серед моїх смертельних трудів віч-

ною конечністю, камінними памятниками, які видихала земля, осьвітило сонце.

Тоді думав я над новим вступом до фільософії, далеким від всяких книжок.

Коли язик присихає до піднебіня, а перед очима пересувають ся жовті мари, тоді стає перед чоловіком инша фільософія, инша поезія, ніж читали ми по книжках.

Не сьмішна видала ся мені тоді схожість рожі до волоської капусти.

А мій товариш повторював в одно пісоньку з діточих літ.

III

Ми поділили ся на два крила і з віддалї пів милї наступали на неприятеля.

По перших алярмах і стрілянинї вдарили ми всїми силами на него. Він випочав і був готовий до битви.

Не мають нинїшні війни того навіженого чару, коли дві противні армії зіллють ся в одно розбурхане море. Представте собі праліс, на який впаде ураґан і огонь.

Не даром старі вояки називають війну танцем.

Не лякають мене громи нї тучі, нї воєнний брязкіт шабель, нї грохіт армат, який зашибає ся на хмарах. В таку пору я буджу ся, набираю сили, обіймаю Сфінкса за шию... Бою ся лише вуличної товпи. Серед юрби здає ся менї, що потопаю в багнї.

Коли правда, що стихійний настрій загалу опановує одиницю, то до нині не можу збагнути, чому мене тоді обіймив нараз ледяний спокій, так що з добутою лише шаблею ішов я байдуже серед метушні відділів.

Серед гуку картачів, зойків ранених, брязкоту оружя, боротьби на пястуки, в хмарі диму, слідив я спокійно, як серед гуртів, засліплених воєнним шалом, жовніри з нашого і з тамтого боку затрачували сьвідомість неприятеля і вбивали ся взаїмно з відруховим, любязним божевілєм.

Але той шал не був сліпий. Я відкрив тоді одну відвічну прояву. По моїй думці виринала вона ві всіх великих війнах, але я не стрічав історика, який звернув би на неї увагу. Той цікавий цьвіт блискавки, що творить ся серед розбурханих леґіонів, розбитих на товпи як морські вали підчас бурі!

На війні одиниця виломлює ся з карности і коли почує, що ярмо злетіло з неї, навіщує її роскіш злоби і мести. Чим тоді супроти чоловіка розбриканий звір, чим огонь серед степу!

Я видів жовнірів, які в виїмкову орґію хвилї, зі самоволї, зі сьвідомою роскошию пробивали один одного, видирали хоругви своїм товаришам. Неодин користав з метушні і цілив крадки, а ніби нехотячи в своїх провідників. Я видів такого, що

з чортівського вибрику стріляв в хоругов власного полку. Серед виру гуртів видав я таких, що по леда ранї падали на землю і таких, що навманя схиляли ся до трупів і видирали їм перстенї та годинники.

Нараз тронуло мене прочуте, я стямив ся і справив конем до шатра Ойзієна.

Він лежав на марах, звязаних зі списів і шабель. Смерть білила достоїнством його обличе, довкола голови сияв ореол лицарських трудів і грецького спокою.

Adagio consolante.

I.

Бувають твори, що захоплюють таємним чаром. Чути в них запах зелїза і крови, невідомі нещастя, терпіня злочину, терпкий, отруйний усьміх здавленого болю, шепіт богів, псалом покаяня, плач Ахерона серед тишини вічности.

Добрий мистець вміє дїлити тишину, лиш марний чоловік фальшивим рухом продирає її і паде в безодню. Найглибші музичні твори повстали з тишини. Ритм руху перейшов з тишини в різьбу. Той юнак, що ладить ся кинути диск — який прегарний в його тїлї ритм руху!

Серце, кров має також свій ритм, инший в любві, инший в гнїві, а ще инший в годину смерти.

Хто не тулив уха до зачарованої груди, хто не вичував мельодій крови, серця?

Серед сьпіву крови, серця — мовчать уста, а говорить вічність.

Цїлі роди можна пізнати, коли лиш вслухати ся в ритм їх буденного голосу і руху.

Віки караю ся серед юрби, моя туга випружила слух і ніколи не зачуваю акордів, які трафляли би до моєї душі. Живу серед погани без слуху, серед самих фальшивих звуків...

І знов клонить ся перед Твоїми сьвятими тїнями мій дух — безсмертна Матїнко моя...

Коли Ти промовила — Твоє слово полоняло душу, коли втвирала двері — отвирала глибінь прочувань і тайн, коли йшла — в Твоїм ходї чув я шелест розчарованого лїта, ритм піснї, що тремтїла в Твоїй безсмертній душі.

Матїнко моя кохана... моя творча Сльозо.. Ти дала менї душу, а я ще не найшов слова для Тебе...

II.

Була весна і був сьвяточний ранок як казка.

Батько і мати пішли до сьвятинї, ми лишили ся дома: я, молодший брат Тївар і маленький Дан в колисцї. Ранне сонце падало крізь отворене вікно на поміст. Я читав книжку, Тївар сидїв коло колиски і забавляв Дана. З поза книжки видїв я, як сонце творило в помостї ясну безодню. Хлопя було дуже веселе і сьміяло ся в голос. Люблю дїточий сьміх, але Тївар робив зі себе такі дивогляди, що Дан аж заходив

ся і се зачало дразнити мене. Я відвів очи від книжки, Тівар зрозумів се і дав спокій, але маленький пустун не затих. Отсе дивить ся він на Тівара і дрожучим голосом чекає на леда рух в його лици, аби вибухнути знов сердечним сьміхом. Тівар взяв його з колиски, носив по сьвітлици і гойдав на руках.

Нераз силую ся збагнути ту хвилю і не знаю, як се зайшло, чи мальчик викинув ся Тіварови з рук, чи може сей через неввагу пустив його. Се стало ся мигом — дитина вдарила головкою до помосту і в тій-же хвили підхопив його Тівар і заніс в колиску.

Був я тоді дуже молодий і признаю ся, та хвиля пришибла мене так, що я не міг був відвернути очий від книжки, лише на страшний плач дітвака вийшов з хати.

Вернули родичі, Дан хлипав в колисці. Перемучив ніч в горячці, а на другий день помер рано.

Я вбирав в коморі білу сорочку і заходив ся тайком з плачу та ломав руки.

На похороні думав я над тим, що не видів Тівара три доби. Тайна остала між нами обома. По правді, я бояв ся стрінути його. Коли припадково замітив я його осторонь боком ока, був блідий як папір. Бідний хлопець мучив ся і не спав три доби.

Тівар, той непосидющий, веселий хлопець змінив ся до знаку. Покинув товари-

шів, забув усьміх, всяку розривку, а полюбив тишину і музику. Я був з ним ще кілька літ, але за той час ми ні разу не лишали ся оба. Коли доходило до того, то він все висував ся зручно і лишав мене самого.

Я виїхав на студії, кинув ся в вольний вир, але одинокою душею, яка завзято оправдувала перед ріднею і боронила кождий мій крок — був Тівар. В тих часах писав він до мене про всьо, що діяло ся серед наших. За себе не згадував ніколи ані словом.

По школах взяв від батька підмогу, виїхав на чужину і пропав без сліду.

III.

Блукаю по сьвіті, вже-й посивів і похилив ся серед фальшивих звуків.

Нераз серед ночи мигне деяка хвиля з житя — зірву ся і бігаю по хаті.

Отсе навідав ся я до могилки Дана... Запала ся, лише берези збігають до неї в долину як стрункі, білі дівчата.

Слухаю і собі не вірю.

Пливуть тони, дивна музика... знайомі таємні тони. Лише скрипка може їх висьпівати, бо грудь скрипки, се грудь дитини...

Лине скарга з далекого сьвіта... Сльози перемінили ся в дияманти і падуть на гли-

бінь, а на тій глибени струни арфи. Чим більше з висока вони падуть, тим тони глибші, а чим низше сльози падуть, тим гомін яснійший.

Чую сьміх дитини, сердечний, захватний сьміх розбавленої дитини. Нараз тони вривають ся, як би на розщебетаних соловейків вдарили крила смерти...

Пісня без слів, без імени... Я лише один знаю, що се твір Тівара. Він посилає мені його з далекого сьвіта на розрадоньку серед болів дня.

По білих березах повіяла дрож. Кулили ся як душі жінок.

По струнах неба пересунув ся киготь вірла і палець дитини...

Йонська колюмна.

I.

Зеленою рівниною йде женщина, як в легенькім танци. Рамена линуть, як верхи крил у горлиці. Рівнина розлога, самітна, жіноча поява — одиноке сотворінє на ній, її очи обіймають цілу рівнину. На ставав вечір, вона близько старих плотів і домівки серед саду. Війшла в кімнату й спочила. В личку дрімав біль, утома вколисувала, як човен, перед нею втворила ся скучна рівнина. Лідія закрила очи. Снувала тугу і тій тузї не було кінця. Тонула в души за розвязкою свого житя... Місяць сьвітив, по кімнатї пересунув ся промінь і пропав за хмарою. Поплила з серця пісня, пересновує молодість, стелить ся з вечірними тїнями, лине молитвою, розбиває ся під небом, а небо гомонить, як дзвін над дзвонами.

То щастє небесне — сидїти з тобою!
Зрівнав ся з богами щасливець такий,
що жадібно ловить солодку розмову
і осьміх принадливий твій.

Солодку розмову й принадливий осьміх...
Від них мою душу стуманює страх.
Дивлю ся на тебе, дивлю ся і голос
мені замирає в устах.

Обличе горить і скропляє ся потом
і трепет холодний мене обгорта.
Я блїдну, так гей би зівяла билина
і чую, як смерть надлїта.*)

Розбита пісня упала зіроньками на землю і замерла.

II.

Ранок на селї. Лїс отворив палати. Лїдія піддавала ся подихам садів, лїса, шепотови потока. Перелетїв жаль до сьвіта, всьо, що лучило її з гамором, щезало, вона вставала з розстрою й віддихала леготом. Душа спливає ся з тихим сьвітом. Відси вийшла вона дитиною. В ясній суконцї похожала по садї в потопі тїний і промінїв, пташки щебетали, цьвіти упоювали, вона линула до країн вічної тишини, тонула в білім раю, то будила ся серед цьвітів і трав. Вглядала в обриси їх мистецького строю, любувала ся їх житєм. Свобода обняла серце і розколисали ся дїточі спомини. Почула легкий заколот, вийшла зі саду стежкою під лїс

---

* Сафонина ода за А. Кримським.

і спочила під смерекою. Зложила руки на поділку, дума налїтала, тихий смуток обіймив її за шию. Живе, забувши про себе. Навикла до почуваня, що її нема. Її не стане, а весна буде що року. Нераз будить ся на силу і питає себе, чи вона одиниця, чи сон, чи блудна душа? Загубила ся, триває тїнею між людьми і лише сю тїнь знають вони, а вона все сама і підчинена таємній судьбі. Тїло на ній, се чужий одяг — до часу. Як артист в чужу появу вкладає свою душу...

Вернула в сьвітлицю. Роззирала ся по розкинених книгах і не могла нї одної взяти до рук. Богато хвиль в житю, для яких нема книжок, нї слова. Непокінчені малюнки не надили її. Нескінчені твори, засуджені на смерть. Доповнювала в уяві намічені мотиви, вони разили й щезали в забуте. Глянула на цитру, але бояла ся будити, щоб не заплакала лебединою піснею. Не могла найти почину, з якого снувала би нові твори. Всьо довкола було пережите і припало мертвечиною...

Звалила її хора утома. Чорне, як крук волосе, звязане на прегарний грецький лад, блїде суворе личко, очи чарують необмежений сьвіт, в них засьвічують ся, то гаснуть видїня. Брови спокійні, та нераз видить ся, що се оксамітний вуж тремтить і корчить ся в болю, або хтось вигинає в руках сталевий фльорет.

Крізь вікна сьміє ся погода, вітрець іграє зеленею.

Під вечір встала на силу. Тіни налітають поволи і затоплюють її.

По пробудженю пізнає ся суєту і душа попадає в розстрій. Тоді діти ремсають і химерять. Почин суєти в малих, білих душах.

Ген на поли обиває хтось заступ від глипи.

Очи Лідії тонули в тінях, уста прилягли долоню. Личко, шия й рука біліють ся, як зарево, филї волося опали й маревіють в сумерку, лиш стяжка довкола голови, як сяєво над сьвятою дівою. Око снує тіни, тихий вечірний сьпів вповив серце пророчистим духом, житє стало сном, думка сьпіванкою без слів.

III.

Прийшов до неї любко.

В тій порі розвою, коли вчув ся самотний, як на відлюднім острові, звела його доля з Лідією. Вони найшли себе припадком, пізнали ся скоро і настала злука, в якій не було буденної суєти. Жили свобідно в щирім теплї і здавало ся, що їх судьба станула на зорі нового сьвіта.

Вийшли рано, рука під руку. Він спиняє її хід за скорий і шукає безпечної стежки. Й забагає ся дразнити його, висуває ся на край пропасти, він відтягає її та гнїває ся.

— Ти не даш менї впасти, але мене приманюють таємні безвісти.

— Відки у тебе, Лїдійо, така химера? Любити так як ти і покидати мене?

Дивили ся в очи, чарували себе усьміхом і віщою силою. Спочили на горі. Лїдія склонила ся на його грудь.

— Диви, яка далечінь. Аж душа поринає в тім таємнім океанї.. Не буди мене. Менї любо, любо.. Бою ся дїйсности і всякий рух разить мене тепер. Менї так, як би я не родила ся й не мала вмерти нїколи. Душа ловить тайни. Розпливаю ся в просторі промінїв, в мори райського спокою. Чим супроти сего цїлий сьвіт там в долинї? Чи душа була би сьвідома сеї хвилї, як би я не родила ся? Тепер не страшать мене темряви, які сьвітло розгонює лиш до часу. Не знаю, чому лякати ся тої хвилї, коли душа покидає тїло? Тілько непевна глубінь того мрачного долу, що під нами, морочить мене.

Прижмурила очи, Ореста торкнуло прочутє. Мав її в обіймах, чув в груди, а його розпинав жаль і смуток. Сонце сіяло в повній славі і грало красками, як божий жемчуг, а в душі Ореста ширяли тїни, як

чорні птахи. Тулив її легенько, а серце щеміло з розпуки.

IV.

Вівці розсипали ся по ялівцевих беріжках, в долині заводить сопівка. Лідія з любком на скелї. Зішпилює вінець з дубового листя. Коло ніг лежить кудлатий товариш. Старий скептик вдивив ся в сизу далину і рухає язиком та боками. Як Лідія защебече голоснійше, обертає він голову до молодої пари. Вівці пасуть ся громадками, ягнята скубуть траву і викидають сьмішно тверді корінці. Не давно відлучені, не звикли до паші. Біле, як сніг, сперло головку на Лідині коліна і ловить її пальці.

— Се біле — день, онто сіре — вечір, тамте чорне — ніч.

Орест вдивив ся в віщу глибінь її очий і шептав:

— Чому, Лідійо, в яснім захваті пересувають ся тіни, чому наша любов будить в мені божевільний страх?

Вона мовила сердечно, як смутний Херувим:

— Житє вглубляє ся в суєту. Блага без знаня, ні зі знанєм нема, лише в забутю. Як перший цьвіт сьвідомости зломить пізнанє, тоді пропав ясний спокій. Як дійде ся до тої правди, де віра на зневірі виростає, тоді не знати, що почати з собою,

де себе подїти. Неспокій прилїтає, ми будимо ся, а він остає загадкою, гейби походив з підземеля, де нїби мертвець прокидає ся зі сну, або в далекій закутинї гине в кривдї невинне сотворінє і кличе ратунку, або на краю сьвіта дїють ся такі річи, що пускають вістунів в подобі чорних птахів, тай вони гей блискавки облїтають землю і торкають нас своїм крилом. Хто знає, чи не остає яка сила зі скону першоголіпшого нуждаря, з його кривди, страху і видїнь, коли нас, як ми лише кинемо оком на трупа або увидимо, як серед ночи таскають його на ношах і кидають мов пса у темний льох — приковує нараз хвиля, а потім опутує бунт, жажда кровавої пімсти й роздору. А тимчасом для богато історичних подїй і припадків своїх і чужих маємо студене серце або лиш усьміх. Сьвіт потребує здоровля, сили, розуму, та ми знаємо, що нема нїчого сильнїйшого над суєту та мертву вічність. Геракль і Самсон крив під зелїзними мязами мертвий кістяк. Отсе на кождім пирі, в кождій утїсї прилїтає нараз демон і будить мертвим палцем із забутя. Вдивиш ся в тьму довкола себе, а сьвідомість не шепче, але морозом обдає і заглушує громом: марниця, марниця всьо. Житє, боги, вино, всьо — мрія, сон.

Так отсе ми станули на такій дорозї, що з неї годї вернути ся, лиш треба йти далї — до кінця.

V.

Гладила золоті кучері Ореста, вдивила ся в його молодечі, ангельські уста і мовила:

— Слухаю Твоїх слів серцем і спиваю цілунками з Твоїх уст чар забутя.

— Я Тебе, Музо, вже давно знаю. Дітваком видів Твої очи, тулив ся і присипляв ніжні жалї в Твоїх обіймах. Серед челяди був я все чужий, тікав від неї і був все з Тобою довгими хвилями на самоті й задумі. Я шукав Тебе між людьми і находив все на самоті... У веселих розмовах, пустих забавах, являла ся Ти несподївано, я тонув в Твоїх спущених віях, прохав прощеня і Ти все простила менї. Я видів душу Твоїх очий в темних плесах, коли з-поза смерек відбивало ся в них синє небо, а в другім кінци падав західний промінь, як заклятий жемчуг, видів їх в докорах сумлїня, в ясних вітхненях, коли душа трясла ся від захвату і слїз. Я покинув богато, а Тебе полюбив на віки, Тобі нїколи не спроневірив ся, Тебе нїколи не покину, без Тебе жити не буду. Лїдійо, я стратив всьо для Тебе, покинув всьо і втїк від сьвіта в Твоє царство. Давно вмер я на сьвітї і давно живу в Тобі...

— Дивно щезає людське слово від образів таємного сьвіта... Чи чуєш, Друже, що я ціла в Тобі? Як тяжко злучити ся в одну душу. Чому все щось таємне ділить нас? Чим більше горну ся до Тебе, тим дальше я від Тебе.

VI.

Конець літа. Пташки перекликають ся, жабка рехтить в саді.

— Сей день, Лідійо, нагадує весну... Он, в долині оре плугатор, там на берегах зелена отава. Тілько листє нашого саду зівяло.

Орест вдивив ся в Лідію — в її осіннім спокою тремтів весняний промінь.

— Лідійо, безмежний розліг соняшного забутя втворив ся в моїй груди для Тебе! Прийми мою сердечну втіху, прийми, бо вгину з жалю!

Обіймив її в половину і похилив ся на коліна. Тривав чар далечи й простору, мріли теплі проміні, зморене листє леліло, як на весні і сон, сон-забутє сповив їх хору душу.

Орест мріяв довго на її лоні і впивав ся відновою щастя. Поволи збудила його тишина. Лідині очи спочили на яблінці. Яблінка двома цьвітами зацвила — під осінь зацвила.

Вчув тайну в душі Лідії. Спитав її очима й чекав.

— Дивний з Тебе, дивний юнак. Чому Ти ніколи не спитав мене ні слівцем про мою минувшість?.. Я сім літ старша від Тебе. У мене був чоловік... дитина... Моя душа зломана, щастє зломане...

Пригорнула ся до Ореста, скрила обличє в його груди і заплакала гірко.

— Ох, бою ся, щоби мої мрії не розвіяла дійсність...

Відкрита тайна впала несподівано красою нового терпіня на душу Ореста.

— Психе моя! Моя бідна Психе! Кинь заслону на всьо. Моя молодість також в могилї —

Не міг добути слова зі себе, лиш попав в сердечний захват, обіймав її й обсипував до нестями цілунками.

VII.

Серед ночи розгуляла ся буря. Побудила своїх великанів та післала їх з придавленим шумом і лиховісним дихом на перед, а за ними пустила чорні полки на пекольний танець.

Листє трепетало, галузє суятило, дерева перешептували ся трівожно, блискавка мертвила їх, в воздухах стогнала й гарчала жажда роздору. Вікна лебеділи, люди вгрі-

бали ся й мліли в потопі гріхів і прочувань, а гураґан зривав криші, орав великанські скиби. Град сік, громи шибали ся в перегонах, злива плющила і всьо-всьо разом з землею дрожало й стогнало, як би поконвічні сили вирвали ся з пут і мали вернути до колишнього розладу.

Настав день. Сьвіт, як по війні. В спустошеню тремтять хлипаня. Небо хмарне, сонце зазирає несьміливо, як чоловік, що його гризе сумлінє. Земля чорніє ся з під листя, галузя і садовини. Пташки лежать мертві, полягали столітні дерева і показали на сьвіт коріне. Всьо найшло нове, несподіване ложе і всьо ще сьвіже, живе останками, скоро в гниль перейде, до житя не верне.

Орест ходить по побитих садах та полях і видить, що на тій смертній постели лежить Лідія, як у сні, та її волос розсипав ся, тіло розкинене і земля припала його. І шепче він з жалю:

— Дивиш ся байдуже, Любко, і втікаєш від мене, а вперед Ти у сні була все близько мого серця.

VIII.

Поволи отвирала ся пропасть, а вони стояли над нею з безрадним страхом.

Орест любив Лідію, як хорий здоровле й весну і привик до неї, як до здоровля і весни. Так видючий забуває про ціну ока, а живий про вагу серця. Він знав, що другої на цілій земли для него нема, а попри те гинув з журби.

А Лідія вянула й вянула.

Одного дня пересиділи до вечера.

— Як ми пристигли, — сказала вона вкінци, — скілько тут думок... Я відчуваю Тебе. Ми, як та яблінка, що зацвила в осени. В старих траґедіях вводить судьба між молоді пари ворожу силу в людській подобі — між нас кинула вона сьвідомість смерти, ідею суєти. Та чим дальше від мене підеш, тим близше будеш.

Припав до неї і бажав вмерти. На його голову падали сльози, як грань. Стямив ся, як діточий хор пращав Лідію. Орест вибіг на город Ніч. Вітер шумів в саді, літо нудьгувало, вмирало, місяць сипав мертве зарево на хмари, край города скрипів ясень, глухла долина і поле, а далеко гнули ся тополї. Підоймали на гилях чорний смуток до неба, як жалібні богинї над побитими коханками. Ті смутні, високі, дивні тополї.

IX.

Ішов, то ставав серед хороводу тіний. Темряву вулиць роз'яснювали де не-де сьві-

тла. Мертвий сон приляг всьо довкола. Лише його Муза над тим сном, як білий дух. Нараз кліпнуло за ним сьвітло, блідий поблиск замрів хвилю і стало темно. Ореста потряс жаль, сльоза сльозу погоняла. День сліпить очи, ніч отвирає очи душі. Жите на те, аби відчувати страти. Станув і питав себе, чи він серед сеї понурої ночи, чи вона в нім. Притиснув ся до студеного каменя і не знав, що почати з собою, які сили заклинати, де їх шукати?

X.

— По що збудив Ти мене? На що навчили мене слабої мови? Тонесеньке прядиво, яке вязало мене з таємним сьвітом, розривала я зі смертельною трівогою й жалем. Не годна я всього оповісти. Чую лише, що незнана для живих, ясна дорога щезає живо. Хмари налітають на неї. Тепер дивно мені, але перед часом, коли душа линула в вічнім сьвіті й дивила ся на тайни, тоді зовсім не було мені дивно. Пригадую собі, що в останній хвили була я в тій колотіжи, з якої бють творчі жерела. Була я серед гаю красок і тонів. Духи виділи і чули в них свої дострої, а я оглядала всю потопу нараз. Малярі виділи почини своїх творів, поети перебігали по живих тїнях своїх драм, композитори бавили

ся переливами тонів, ловили їх та строїли в акорди й мельодії. Кожда творчість добирала инші мотиви і складала в свою цілість і силу. Всї мови розуміла я, хоч не знаю їх тепер. Пригадую собі індийський нагробний напис; які були слова, вже не тямлю, але думку запамятала. Як би менї прочитав хто тепер в первописи, пізнала би зараз.

— Цить, дитино, се був сон.

— Нї, нї, се не був сон. Се було видїнє душі, що покинула тїло... Далї виділа я, як в архитворах посуває ся нерівно сила й вага, як слабі хвилї псують будівлю і затирають слїд взірців, як серед працї пропадають ідеї. Марні перейми путають наше тїло і з'їдають цьвіт духа. Далї виділа я тугу артистів, ту глибоку тугу, що їх твори далеко від них. — Нехай іде між живих моя нещасна дитина, най іде, як химера хвилї. Людська сила, а досконалість, далеко від себе, — се час і вічність. Досконалість лиш в уяві і ми не годні сотворити її. — Отсе йду я там і буду сама. Чи ти знаєш той сьвіт? Менї серце рве ся до него! Але в тих країнах я сама. Подай руку, дай менї свою душу, аби я не блудила сама на розпутю! Коби ще раз вернути ся до житя, коби ще раз упити ся житєм усеї душі!

Схилив голову в тяженькій журбі коло Лїдії і шептав:

— В Тобі ховаю мою поезію, штуку, Ти мій гріб. Оттут мій гріб, мій гріб, мій гріб.

Лежить він на горі, довкола пусті долини, хмарний вечір окутує сьвіт, а невмолима правда шумить, як море:

— Вмирає твоя душа, твій ґеній, вмирає, вмирає, вмирає...

XI.

Вертав до спокою, як жовнір з війни. Страданя втихомирили ся в груди, як мертве море під чорним небосклоном. Замерли бажаня, змінчиві думки, лиш суєта пересувала відвічну правду через душу, як місяць в затьмі свою тінь по земли. Як в чародійній фантазії ослобонив ся дух, а він сам остав з пусткою в серці, як зрубане дерево. То знов снував ся між гамірною юрбою, як блїда студена мара. Всї пори року і доби скаменїли в марморнім сумерку, спомини, минуле житє нависло чорною, безконечною хмарою. Він став втїкати і ховати ся чим раз більше в самотї. Перед ним Лїдія з останних часів, на граници правди, він блудив в тім далекім сьвітї, як в лїсї серед ночи.

— Такий недалекий час, а Тебе так давно нема, такий недалекий час, а в нїм

вже вічність. Вічно буду карати ся без Тебе.

Найгірше мучила його правда, що сей сьвіт, се лиш творчість, сон, а поза ним нічого нема.

Положив голову на мамині коліна і прохав:

— Нудьга і журба мене присіла така, що не можу ради собі дати. Отсе я так, як той лицар у Твоїй казці, що вернув з раною в груди... Поворож мені, Матінко. В далекій дорозі труду і горя найшов я серце чисте, як сльоза ангела і душу творчу, як сон Бога і станула вона, як йонська колюмна до нової сьвятині, та одної ночи надлетів ураґан, повалив колюмну і я тепер не маю на чім побудовати сьвятині... Я в нічо не вірю, але в Твоє серце і в Твою силу вірю. Поворож мені, Матінко, поворож...

Мати зітхнула і гладила його легенько по зжуреній голові. Сльоза упала на його чоло, за нею друга і трета. Се дало йому розраду, він призабув біль і так минали дні.

Хмарного вечера сидів він у другій комнаті з товаришем стрілцем. Слабе сьвітло входило з першої комнати, там була мати і челядь коло ватри. Нараз стрілець став дивний і впер очи перед себе. На стіні в першій хаті з'явила ся тінь, вірний грецький профіль Лідії, головка похилена

на зложені руки, розпущене волосе. По часї тїнь щезла.

Ще раз з'явила ся Орестови Лїдія, але вже спокійна, усьміхнена.

Він заплакав гірко і шептав:

— Божа квітко! Ти так скоро розвила ся. Наша любов з весняних промінїв, з ангельських сьпіванок пристигла несподївано до захисту вічної тишини... Не взивав я таємної сили, лиш моя туга привела Тебе. В моїм жалю вмиваєш ся, як сонце в досьвітній росї і благословиш моє царство. Моя Розрадонько, мій Проміню.

XII.

Лежав горілиць на човнї, вдивив ся в синє небо і думав:

— Відходять поколїня з арени, відходять народи зі своїми богами, а старі ріки все невпинно несуть сльози в море. І ми підемо, але самі. Минати-муть епохи, а ми будемо все далї і далї. Лишимо шляхи за собою, терневі шляхи, гірко витоптані нашими ногами.

Вихилив ся з човна, буйний волос волїк ся по синїм сьвічадї, долоня ловила студені филї.

— Чи в тих глибинах відшукає хто мене? Чи в тім мори найдуть нові поколїня перли нашої туги і смутку?

Будівля кораблів.

I.

Курт Ґорлянд думав вечером в кріслї, жінка сидїла коло него на стільчику і склонила голову на його колїна. Поклав руку на її чоло, вичував журбу та вколисані болї, що тремтїли в живчиках, а вона чула під його долонею серце і тїнь пальми.

Дочка Ельвіна розпустила конопляні коси на столї, чорні очи відбивали дивно від білого як слонева кість личка. Ті очи вдивляли ся в сумерк за вікном, то блукали по обличю батька і погасали з трівогою. Побіч Ельвіни хлопчина з чорними кучерями, Нільс, зачитав ся в дивних „Пригодах Артура Ґордона Піма“.

В комнатї панувала духова чуйність. Ґорлянди визначали ся ніжним слухом, носили в собі тугу і тайни невідомого.

Курт, не старий, дужий, плечистий моряк, чуприна побілена сивиною, його Тіна в трицятім роцї мала снїжний волос, обличе як привялий платок білої рожі.

Ґорлянд взяв свою лямпку вина, жінка і дїти торкнули ся з ним. Ельвіна пригорнула головку до його груди, їй мигнула

думка: що почала би я, як би батько збожеволів?... Божевіле може в кождій хвили закрасти ся до людського духа, як втіха і горе. Побіліла і заглядала боязко в очи батька.

Так демон сьвідомости вів її край безоднї та оголомшував дикими чарами.

Загомонів дзвінок. Ґорлянд вийшов до першого покою. В дверях станув корабельний інжінер, голова Спілки, Анрі Фрод, молодий чоловік.

— Вибачайте, що непокою вас тепер, але видите, нам промисловцям треба вихіснувати всякий плян в кождій хвили. Передовсім виявіть свою думку про мене..

Ґорлянд глянув здивований на Фрода.

— З вас здібний і дуже проворний чоловік.

— Значить: передо мною будучина?

— На всякий спосіб. Але позвольте спитати, як ви, чоловік з фаховим образованем можете радити ся мене про свою будучину?

Фрод переймив живо:

— Я хотів упевнити ся в вашім поглядї що до мене і на тій підставі можу тепер предложити вам свій плян.

— А, так... Прошу.

— Отже з корабля в море!.. Прошу о руку вашої доньки і раджу вам, незалежному властителеви сїмох кораблїв, вступити до нашої Спілки. Сей плян підоймив

би наші капітали і забезпечив би нас і вас перед соперництвом.

Ґорлянд насупив брови, в його очах мигнуло сердечне сьвітло і в мить згасло. Притулив долоню до уст і спитав:

— Яку се ви конкуренцию маєте на гадці?

— Ну, що до конкуренції, треба числити ся з тими дрібними властителями корабликів, які множать ся як черепахи, що вертять греблї і можуть з часом станути небезпекою для нашої Спілки. Отже, аби всяку перешкоду завчасу здавити, треба доконче утворити картель, знизити ціну, а відтак, коли ті галапаси щезнуть з піною, ми станемо панами і поставимо ціни, яких нам буде треба.

Ґорлянд схопив ся і ходив сюди, то туди. По хвили станув перед Фродом і добув голос зі сухого горла.

— Нї, я на се не пристану.

Фрод витріщив очи і кинув ся з запалом.

— Алеж технїка піднесла ся вже з вузких границь ремесла, з кайданів чистого досьвіду до ясної висоти науки і нинї вже те питане порішене, що дрібний промисл всюди мусить перейти в одну велику індустрію.

Ґорлянд переймив гостя на слові.

— Так, я не перечу вашим поглядам, але що до мене, то я завзятий ворог всяких картелїв.

Став нетерпеливий, сїв і по хвили сказав:

— Розумієте? Що до мене самого. А чому? Ось вам вся правда: Я, як вам відомо, з моряка, з простого робітника, гіркою і так тяжкою працею, що сего першому-лїпшому не зрозуміти — добив ся до нинїшного маєтку. Але за лїта трудів не скривдив анї одної людини, в моїм маєтку нема чужої сльози! Розумієте се? Мого крівавого добутку не можу кинути на хижацьку гру! Сам не зужиткую на вибаги, часть лишу дїтям, а більшу робітникам революціонерам, таким як я. Ви сьмієте ся? Таж лепський робітник знає вагу працї і з'уміє пошанувати її. Менї за мій труд могла далека часть припасти, але коли більший добуток прийшов в руки, то чо муж не маю лишити його для моєї найкращої ідеї? Шкода, що ви при своїй науцї не вмієте шанувати людини, яка видирає ся до самостійного розвою.

— Ви установили безплатні каюти у себе для бездомних дїтий і тим заподїяли також не малу шкоду Спілцї, — перебив Фрод.

Ґорлянд знетерпеливив ся так, що інжінер урвав, а по хвили збирав ся до відходу.

Господар підводив його зі сьвітлом і сказав:

— Мучать мене такі річи. Не розумію їх. Тепер инший сьвіт; не перечу. Але я жив зелїзним трудом, а тепер на старі лїта хочу жити серцем, тому не спинюйте мене, нехай остану собою як власний закон наказує менї. — До картелю не пристану.

Вернув зі сьвітлом й опинив ся на порозї другої комнати. Жінка в глибокім снї, тут Ельвіна, там Нїльс. Чорні кучері розповзли ся на подушцї як вужі на морській пінї.

— Сплять мої очи і серце, — шептав в дусї. — В сьвітї як в мори снують ся потвори, а зелені пальми не видять їх з берега. Отсих троє душ вяже мене з серцем народа... Гм, Фрод не знає душі моєї дитини і хоче взяти її для своїх промислових плянів! Дїйсно технїка підоймила ся з вузких границь досьвіду... На північнім бігунї краще, нїж серед людської менажерії.

II.

Був подразнений і вибрав ся на прохід. Ішов як звичайно берегом моря. Лишив за собою місто і пристань. Виховала його чужина. Вітчина не журила ся ним. Моряцького хлопчину виперли з буржуйських шкіл, він пішов в сьвіт по далеких

чужих пристанях, навчив ся шанувати свободу і ніколи не спроневірив ся собі...

Нераз доводить ся стрінути патріота з рідного краю. Такого панка, що в циліндрі снує ся по сьвіті. Звичайно по слюбі, або на вакаціях. На вид надутого краяна збирає Ґорлянда відраза. Отсе спомин з того краю, де Ґорляндови не дали захисту, де він цілими місяцями вмлївав з голоду, шукаючи праці, а підприємці казали, що не можуть приймити його через слабовитий вигляд і радили виїхати на сільське лїчене. Отсе той край, в якім з університетів виходять брудні, самолюбні синедріони духових калїк і крутіїв

Він видів раз, як шибеник кидав псови кусень хлїба на мотузї і видирав йому з горла. Так в його вітчинї кидають працю робітникови, вижирають з него печінки і кажуть, що роблять йому ласку. В додатку сей хлїб не їх, лише народа, до якого кождий щирий син має право — хлїб, з якого пануюча єзуїтська ватага пожирає вовчий пай, лякеям і псарям виділює обжирні порції, а робітникам, синам люду мече окрухи.

Але з рідного краю виніс я серце народа і відплачу йому серцем і дам ще більше — сім своїх талантів, аби передовсім скинув зі себе своїх вовків в овечій шкурі. У Фрода нема того духа, аби вмів злучити найкращі сили всїх станів. Су-

спільні стани, се ті вязаня, що творять корабель народа. Шаную кождий стан, але ні один з них не шанує себе. Стан попри стан повинен іти рівно і сильно як перстені в дубовім пни. Сьвідома одиниця зелїзним звеном повинна опирати ся на суспільних звенах. Як був я хлопцем і бавив ся з ровесниками в короля і війну, стягну бувало раменами моїх товаришів, то не лише чув я, що держу їх сильно, але й чув, що вони мене держать. Та се було за хлопячих лїт... Шаную всї таланти, але найкращий, той забутий, знехтований талант чоловіка. Треба дати розвити ся талантови чоловіка, а тодї всї инші розівють ся під його впливом, як ліс під впливом сонця. Тому мій народ упадає, що при суспільних кермах не таланти чоловіка, лиш фарисейська тресура. Пірати не дають одиници розвити ся самостійно, лиш задавлюють її під дошкою клїк. Коли-б ти, Фроде, умів духом видїти ту етику, тодї не підпадав би покусї підступів, тодї знав би ти, що сльоза дитини може затопити фльоту.

Мої безіменні дїти. Тїни давної тайни... А Фрод каже, що памятка по вас — пошкодила Спілцї...

Филї цїлували беріг, то розбігали ся як табун білогривих коний і несли на хребтах вискалені львині пащеки і розхихотаний сувій богинь в божевільних пе-

ревертах. З далекого корабля падало сьвітло й багрило кровю таємний захват моря.

Ґорлянд вдивив ся в шалені тайни, а за ним на березї хижі постатї притикали головами, вітрили, лавусили за чимсь...

— — — — — — — — — — —

В пізну пору, коли мав вертати домів, напали на него розбишаки, побили, кинули до човна і повезли. По півночи викинули його на беріг далекої пристанї. Рано найшли його моряки і забрали до шпиталю. Тут перебув якийсь час, але стратив мову і память, так що не можна було довідати ся, хто він і що з ним зайшло. З вигляду думали, що се корабельний робітник і як він підоймив ся і станув на ноги, дали йому робітницьку одежу й відправили.

III.

Лїс щоглїв, обснований сїтию поперечниць стояв на березї заливу й обіймав корабель як дитину. Робітники роїли ся, корабель нагадував потвору з перед потопи, в якій порали ся животини, то знов колиску, яка мала пригорнути людську долю на филях океана. Скажена метушня і свист машин телепали землею, гей би хотїли збудити її, бо темні чудовища добули ся з хланї і зачали роботу заглади. Молоти

в жилавих руках гатять в панцирні плити, приковують їх до зелїзних ребер, що стремлять від перевернего хребта рівно в гору як ости в Левятановім кістяку і так вкриває ся черево корабля зелїзною лускою. Навперед старих робітників посувають ся хлопцї і вкладають чергами нюти в дїрки на краях металевих плит, далї робітники з бляшанками і кистями мажуть боки корабля червоною фарбою. В серединї за головним варстатом працює тьма засуканих рук враз з машиновими корбами над линвами. Рівно йдуть довгі линви і навивають ся на великанські качілки. Жінки і дївчата увихають ся з великими ножицями та іглами над вітрильними полотнами.

До одного краю заливу причалюють перевізнї кораблї, і зводять до берега залїзні сходи з поручами. Пестрі гурти виходять з гамором довгою лавою. По другім боцї громадять ся купецькі кораблї. З одних двигають вінди і гаки з зелїзним скрипотом набір, на инші спускають тягар. На березї і на покладах колотить ся шпит ношаків в сїрих, викроєних сорочках без ковнїрів та штанах з вітрильного полотна. Обгорілі шиї та лиця мигають з під полотняних колпаків, з яких спадають широкі кінцї на карки та забезпечують перед соняшною жарою. Гори клунків, навантажені на широких возах, біжать живо шинами. Громада робітників попихає ті вози. Оден упав, на

його місце заскочив новий, робота не спинила ся анї на хвилю. Серед шуму та гомону машин і молотів, лунають крики і накликуваня.

— Пятьсот тон металю!

— Двайцять тисяч вугля!

— Двіста мілїонів чортів!

— верещав присадкуватий Голяндець, що стояв на березї, записував довіз і не міг через гармідер дочути числа матеріялу.

Анґлїйські інжінери стояли непорушно на березї і глядїли поблеклими очима на залив.

— Fiorin di mora!
Tre cose non si possono scordare:
La Patria, la Patria, l'a amicizia
E il primo amore.

— Корабель і дитину родить кров і пісня.

В глибинї корабля зачав хлопчина-Француз Марселєсу сопраном, Італїйцї переймили її в своїй мові тенорами, Голяндцї і Шведи в своїй барітонами, Росияни басами, пісня збирала голоси по руштованях і лягала могучим хором на пристань. Меви упали хмарою на морські скелї.

— Житє, братчику, се море, повне зради. В нїм більші тайни, нїж в смерти.

— Так, так, приятелю! Я на твердій земли згубив його.

— Нема такого напою, аби я ним упив ся — се була би лиш кров.

Хмари вітрил і пестрих фляґ буяли над громадами бадьорих кораблїв На мори грали ся дельфіни як пусті хлопцї і гнали филї навперед себе.

Сонце ставало на полудни, машини і корабельні комини викидали чорні хмари. Різкі свисти, дзвінки і трубки давали знак відпочинку. З набережних дїльниць ішли громадками жінки в білих хустинах, синїх спідницях зі швабського полотна і несли обід чоловікам. Старші дїти бігли навперед материй, менші тримали ся рук та йшли серед гамору й дзвінкого сьміху. Робітники розміщували ся по зелених берегах і сїдали до обіду.

Дакеко на березї відбив ся від всїх гуртів старий робітник з бородою і білою кучерявою чуприною. Як стать Анджеля з затисненими устами і гірким, суворим зором дивив ся на сталеве морське плесо.

Був се Курт Ґорлянд. Стара, глуха жінка, у якої харчував ся, сидїла на морузї і розвязувала горнець зі стравою.

По обідї жінка пішла, а Ґорлянд спочивав на траві і дивив ся байдужно змученими очима. Сував спрацьованою рукою по чолї, чув в голові глуху порожню та шум і не міг осьвідомити собі, що з ним дїє ся. Нараз звернув увагу на гурток людий коло крамничної будки. Чорноволосий хлопчина вкрав хлїб, його приловили і віддали в руки полїцая. Сей вхопив його за ковнїр

і підоймив як пса Хлопчина зачав складати руки перед сторожем чужого добра, як до молитви, але сей штовхнув його навперед себе і казав іти. Хлопчина скулив ся та йшов плачучи. Горляндови потемнів сьвіт. Він схопив ся, зачав вимахувати руками, потім кинув ся навпростець, побіг до хлопця, імив ся за голову, вхопив хлопця в обійми і зачав цілувати і плакати, а відтак впав на землю і рвав волосє.

Счинило ся збіговище, а поліцай на сю дивну подію став великодушний і сказав:

— Коли ти його батько, то чомуж не постараєш для него хліба!?

Ґорлянд найшов память і мову.

— Де мати? Ельвіна?

Нільс пригорнув ся до старого і сказав:

— Як Тебе нестало, матуся з туги померла, Ельвіну забрав Фрод, але вона кинула ся в море... Наші кораблї забрав також Фрод і перевозить ними потайно борошно для чужого війська, що веде війну з нашою вітчиною.

IV.

Над берегом заливу віддав ся Нільс в руки военної сторожі, а та повела його до команданта. Командант загрозив, що каже його розстріляти, коли він не виявить правди, по що прийшов, та хлопець обставав завзято при своїм.

— Я умовив ся з батьком і лише по се тут прийшов, аби дати вам знати, що за дві неділї буде перекрадати ся сюди Фрод з наживою для ворожого війська.

Далї сказав, що на тих кораблях, які мають піти на згубу, лишив ся батько під прибраним іменем як наглядач над вуглярями. Бистрий змисл команданта видобув всю правду і він тримав Нільса коло себе під строгим дозором.

Діяло ся се в тяжкій порі, коли від довозу хлїба залежала доля ворожої армії.

Як Фрод загорнув в свої руки майно Ґорлянда, настала в корабельних спілках та в біржевих курсах середна система зисків, тимчасом його рішучий студений дух не міг погодити ся з тим і він постановив іти далї в грі шаленого ризика. Так приймив ся він перевозити за незвичайно високу заплату борошно і до того часу вдало ся се йому два рази. Третий перевіз підкрадав ся саме в ту пору. Аби як найлїпше забезпечити ся, зробив тайну умову з воєнним мінїстерством ворожої армії, що на отвертім океанї має прийти під його провід оружна сила до помочи. Серед служби і робітників задержав він лиш найвірнїйших, яких мав в своїх руках, а решту доповнив чужинцями. Таким чином дістав ся до него Ґорлянд. Аби змилити всї слїди і не дати нїякого підозріня, обминав Фрод проворно

кождий корабель на мори, зміняв сиґнали і фляґи.

В той спосіб повело ся йому доплисти так близько до цїли, що лише дві доби дїлили його від неї. Нетерпеливо слїдив він барометр та очікував хмар і бурі, аби безпечнїйше виправити ся в дорогу. По двох добах зачало заносити ся на бурю і Фрод видав розказ, що під карою смерти не вільно ходити в ночи по покладах з лїхтарнями, анї сьвітити в каютах.

Небо засунуло ся хмарами, буря напинала крила і стала орати та підоймати океан. Величезні вали метушили ся в перегонах з шумом і риком, на океанї росли гори і розпадали ся чорні безоднї, він зачав жити могучою, грізною силою.

Два духи підходили до тої сили, готові на побіду і загладу — Фрод і Ґорлянд.

Перший держав ся линви, стояв серед пітьми на покладї і міркував час та віддаль цїли — другий сидїв між скринями вугля в каютї і думав про конець своєї дороги. Ту дорогу перетинали думки, які не кождому чоловікови доводить ся переживати. Майнули недавні лїта і постанови, як громовий контраст до теперішної хвилї.

Здає ся, недавно сидїв він в сїй каютї, з жінкою і дїтьми і душі безіменних були з ним. Нинї він тут сам — в чужій каютї. Пропали давні замисли, забрали серце

і прийшла нова ціль. Струтив з очий тяжку сльозу, згадав слова Фрода і всьміхнув ся гірко.

— Технїка підоймила ся з вузких границь ремесла і кайданів чистого досьвіду до ясної висоти науки...

Сьвідомість, змаганя, надії, його закон станув огненним болем в горлї, старий чоловік упав на землю і заридав нагло, в останнє над своїм великим гробом.

Корабель кидав ним, розбивав голову до скринь, але він не чув болю тїла, лиш вигарав та остигав як вулькан в своїй груди. Зелїзні стїни корабля скрипіли, корчили ся, стогнали як живі в передсмертній боротьбі та глушили всьо довкола.

Ґорлянд отворив під полою лїхтарку, глянув на годинник і встав.

Імив рукою зелїзне поруче і висував ся з каюти в гору.

Відтягнув на помацки гак в зелїзних дверях, підоймав їх на голові і вилазив на поклад. Держав ся линви і повзав на животї. Корабель злїтав з височезної гори морського валу і зі скаженим шумом запоров в стопу другого валу, так що повінь розбурханих филь упала з громовим реготом на поклад і закрила корабель враз з Ґорляндом. По хвили корабель вийшов з під води і летїв знов з біснуватим розмахом на високу стїну нової гори. Ґорлянд опинив ся коло величезного зелїзного ко-

мина, вхопив рукою за линву, що звисала в долину, але в ту мить кинула ся на него жива постать і зачала боротьбу на пястуки і зуби, на смерть і житє. Оба противники держали ся одною рукою линов, а другою гатили ся і давили та нищили оден другого. Вкінці Ґорлянд імив зелїзними пальцями ворога за горло, скрутив ним, пхнув від себе, сїпнув з усеї сили за линву і дав сиґнал. На верхах розбурханих валів блиснуло з другого боку сьвітло рефлектора.

— Най живе мій син! — закричав Ґорлянд, але в тій хвили поцїлила його в груди куля Фрода.

Буря втихомирювала ся, кораблї станули в кровавім огни, Фрод імив ся за голову і божеволїв, а старий чоловік зісував ся на поклад і сказав:

— Се я, Ґорлянд, а се мої кораблї. Прийшов я до спілки з тобою... Сльози невинних не впадуть більше на тебе нїколи.

Орликівна.

Поневолї приймив я науку льоґіки і психольоґії в женській ґімназії.

Вияснюю махом уступи підручника, який мало коли представляє для мене вагу, потім на свій лад розвиваю погляди учениць. Умові справи виджу звичайно в образї, який творить ся рівночасно на основі ідеї і в той спосіб передаю свою науку. Нераз такі хвилї дають менї роскіш. Коли не почуваю себе в розмасї, а буває се в мрачні днї, то проходжую ся розстроєний по клясї і не звертаю на неї уваги. В часї науки люблю мати цїлу клясу на оцї, віяка дрібниця в виразах молодих лиць, анї осьвітленя не розминає ся з моєю увагою. Се одна з причин, що викликує у молодїжи скуплене і напружену тишину в клясї. Люблю в ходї науки стежити молоді здібности, духовий розвій і поступ. Стараю ся передовсїм пізнати до глубини кождий осібняк, а коли я з ним освоїв ся, тодї залежить менї лише на вибраних. Инші не живуть для мене. Сема й осьма кляса, в яких я вчив, — вчили мене, чим є суспільність, чим вона живе і що видає. Три четверті моїх учениць, се невилїчимо схиблені манекени, невільницї кепських фризур і ще менше естетичних строїв.

Характеристична у молодїжи доба фізичного дозріваня. Звичайні педаґоґи не видять того переходу з дїточого в молодечий орґанїзм, коли наслїдком скорої переміни матерії, ученики стають тумановаті, розтріпані, малокровні і попадають в неохоту та зневіру. Ся природна пора фізичного процьвіту видає часто неприродні наслїдки, коли ніжнїйші, лїпші одиниці підпадуть під деревляну систему учителїв-партачів.

Кілька хвиль перед наукою приглядаю ся, як учениці входять до кляси і розміщують ся на своїх місцях.

„Ґаздинька“, — так назвав я її в своїм спостереженю; — все затруднена буденними справами. Румяна, зі сталевими стегнами, кождий член живий і як би сьвідомий гармонії цїлого тїла. З лиця пробиває ся пильність ладу — підгорне поза себе мигом суконку, сїдає, розкладає книжку, зшиток та оловець. Коло неї струнка товаришка з рисами Мелїйської Венери, дальше Орликівна з мужеськими чертами, за ними гурт кокеток, привялих з блїдниці, дївочої переміни, та сухого обовязку шкільних правил.

Отсе живий образ молодих жерел, які віддала суспільність під мій спектроскоп.

Бувають хвилї, що виджу, як сірий матеріял з дальших лавок сидить змаґнетизований лиш модуляцією мого голосу, як б і п'д вр ж не е лтуа і з зач в н и

мові, пізнаю се по сонних очах, виджу нераз зусилля поглубити основу, але в самій річи не добачаю в моїх ученицях того простого дару, звичайного, здорового чоловіка.

Натомість перші три учениці вводять мене часто в справдішний клопіт.

„Ґаздинька“ визнає ся в рамах викладу, ловить провідну думку, але в рядигоди слідить Мелійську Венеру, яка під впливом мого слова буяє в далекім сьвіті і для якої глибша ціль заперта на віки. Третий, найвиднійший оказ — Орликівна, дивить ся в мене сірими очима з підлібя і в хвилях, коли я звяжу основи висновком, вона нетерпеливо відкидає голову, в її оці блисне іскра і відстрілює її увагу від дальшого предмету. Нервово потирає вона руку під лавкою й я виджу, як та дівчина веде духову боротьбу.

Характеристика тих трьох дівчат набрала з часом таких наглядних рисів, що я почув себе в труднім положеню. Дійшло врешті до того, що мій вроджений спокій, непохитна сьвідомість сили і байдужність в хмарних днях, не могли погасити індівідуальних іскор тих трех учениць. В початках видав я всі три на проході, раз коли минав парк, спостеріг в гостинній бесідці за скляночками, потім поріжнили ся між собою й я застав їх в клясі на инших місцях. Спитав господаря кляси про ту зміну,

старий скептик здвигнув плечима й відповів коротко:

— Що там мене дурні кози обходять! Просили, аби їх пересадити, отже я вволив їх волю. Певно якийсь хлопчиско влїз їм в дорогу.

Я застановив ся над тим психольоґічним проблємом і шукав виходу. Нагода лучила ся ось яка. Одна з тих сїрих, занедбаних учениць, які в пізній добі дозріваня переходять кристалїзацію, звернула мою увагу. Її риси зачали перетворювати ся з розкинених, хлопячих в дївочі. Вкінцї замітив я, що кожду частъ її тїла вяже сьвідомий рух до орґанїчної гармонії. Вона зачала в науцї поступати, в її блїдім личку будило ся житє, в знуджених очах прояснювала ся блакітна погода. Одного дня принесла вона менї китичку цьвітів і подала з тим нїжним хистом і стидливим, наглим румянцем, в якім була для мене щира подяка без слів. Того дня провів я з нею виклад сьвіжої лекції і дав відчути втїху з її духового пробудженя та заохотив до дальшої працї.

Сиджу вечером над книжками, чую стук у двері. Втвираю, передо мною Орликівна. Блїда, роздражнена, тремтить. Я попрохав її сїдати на софу. Вона дивить ся на мене з під чола.

— Ви вмучені дорогою, спочиньте трохи, я тимчасом провірю одно місце

в книжці, — повідаю. Не вяжіть ся тим, будете могли сказати всьо отверто, я тепер не маю пильної праці, так що можете бути цілком свобідні.

— Можу бути цілком свобідна? — спитала сухим, неприродним голосом, немов важила ся на щось небувале.

Я глянув на неї. В її очах малював ся розтроєний усьміх і се занепокоїло мене.

— Може маєте яке пильне діло, то прошу,—кажу відкладаючи книгу і присунув ся до неї з кріслом.

Вона встала і хитким, вимушеним кроком приступила до мене, кинула ся на шию й вдарила полумям здушеного шепоту в ухо.

— Ти мій, ніяка сила не видре мені тебе!

Спокійно посадив я її на софу і відсунув ся.

— Ви повинні краще поводити ся супроти свого професора, який не дав...

Вона схопила ся як огонь.

— Я не вмію краще, ніж вірний з богом! Сей мій крок найкрасший, на який я лиш могла доси здобути ся.

— Алеж застановіть ся над тим, що я не дав Вам притоки до него!

Вона глянула остро на мене.

— То ви виключаєте причини від наслідків?!

— Алеж се понижує мене!

— Мій найяснійший порив душі понижує вас!?

— Виж учениця!

— Тож учениця, се таке марне, підле сотворінє, що не сьміє мати душі, ні йти за своїм серцем?

— У молодої людини повинен розум вести серце.

Вона зайшла ся спазматичним сьміхом.

— У *молодої!* Ха-ха, у молодої людини повинен розум брати верх над серцем! Ха-ха-ха! І се ви так кажете, мій одинокий учитель, мій непорочний сьвіточ!?

— Алеж ви маєте родичів, обовязок науки і не сьмієте підпадати минаючим хвилям шалу, бо завтрішний день може вам показати цілу безосновність сеї хвилї.

— Я не входжу в те, що менї завтрішний день принесе, я стараю ся тепер прожити щиро, так як бажаю, для мене не єствують родичі, я сама ряджу собою.

Прокинула ся як з горячки і мало не впала, так що я скочив і піддержав її. По хвили стямила ся, протерла очи, відтрутила мене, впала на софу і зайшла ся плачем.

По часї встала і просила, аби її відпровадити домів. Вспокоїла ся і се давало менї надію на її ліпший стан в недалекій будучинї.

Я взяв її під руку, вона дрожала і сказала сухо:

— Ходім заулками, щоби Вас хто не підглянув зі мною. Мушу дбати за Тебе, коли Тобі так ходить о *„добру славу“*.

Решти слів не доповіла, лиш вишептала неясно.

По дорозї просила, щоби я повернув з нею до цукорнї, бо хоче покріпити ся.

— Підемо до останнього покою, там нїхто не стріне нас.

В тім останнім покою застали ми „Мелїїську Венеру“ в товаристві двох пяниць.

Старий заточував ся на коротшій нозї і лизав пальцї Венери, молодий шептав їй в ухо. Вона сидїла блїда в жалобі, не звертала на них уваги, лише дивила ся на нас глибокими очима.

Очортїло їй врештї водяне шушукане прелюбного старика зі щербатими зубами, вона глянула на него і сказала з усьміхом наслїдуючи його розплавне базїкане:

— Маєте, пане стальосто, нову кляватку, а я не маю шовкової сукнї — менї дуже придала би ся шовкова сукня.

Старик скорчив ся як слимак.

— Обста—вини, дитинко...

— Обсьта—а—вини, ди—тин ко, — повторила Венера тим самим водяним голосом і дивила ся згірдно на обох товаришів.

Орликівна встала і вийшла, я лишив ся як пришиблений громом.

Не тямлю, як довго перестояв я дома перед зеркалом, в яке не заглядав ніколи, і питав себе в одно:

— Чи в мині дійсно могло би що подобати ся? До сто чортів, я ніколи не мав часу навіть подумати над тим!

Рано „ґаздинька“ перейшла мене на вулици і спитала:

— Чули ви, пане професоре, що Орликівна не живе?...

Того дня покинув я женську ґімназію.

Де правда?

I.

В місточку Свинське Путо, на малій почті, сидів почмайстер Мартин Ґробман. Похилив ся над ранїшною посилкою, крізь кватирку в дверях видко було лису голову, а в поперек неї жмут прилизаного волося. Бив печатки на листах, картках і ґазетах, гуртував по громадам та записував до протоколу і денного виказу. На кінци кождої сторони в „Увазї“ клав свій підпис і закручував хвіст на відлїть.

Два малі вікна по правій руцї старого були втворені, крізь заржавілі крати, плив голубий ранок, мак і соняшник в городци вмивав ся росою, сьвіжий запах скоботав Ґробмана в носї.

Двері втвирали ся несьміливо зі скрипотом, до комнати війшла стара, дихавична мужичка, виповіла сухим півголосом „Слава Йсу“, обтерла ніс і вважала, аби станути не близько деревляних штахеток і не перед самими дверми, а трохи на боцї, в кутї.

Почмайстер порпав ся в жмутах папіря.

— От, яка то у панів поведенцїя, — думала баба. — Скажи Слава Йсу, нїхто тобі не відповість, сїдати не просить... Не так як у хрестїнина,

В ц. к. тишині чути було шелест паперу, дихавичний віддих, деколи обтиране носа і старече, здавлене зітхане. Баба кліпала сльозавими очима і водила ними по почтовій канцелярії. Штахетки перегороди нагадували їй шинквас, шафа з поличками під стіною — аптику. На бічній стіні висів старий годинник. Маятник ходив старечим рухом і тиркав заржавілим голосом. На однім ланцушку висіла чорна вага, на другім дві зелізні шріби і мутерка від воза. Близше були прибиті в чотирох рогах реклямові карти торговлї насїня, та купелевих заведень.

Стара приглядала ся паннам на тих картах і питала себе в дусї:

— Не знати, чи се еьвяті, чи що?

На противній стіні висів в горі почорнілий образ без скла, а низько два маленькі. Що було на тих маких, баба не могла розпізнати. Були се поблеклі фотоґрафії двох синів почмайстра, але ті голови представляли ся бабиним очам з курячою сліпотою двома морквами. Дивила ся пильно на той образ в горі і розпізнавала в нїм цїсаря, за давних лїт, ще як був молодий. Чоло мав лисаве, волосе попри уха посчісуване на перед. Заложив руки і дивив ся на бабу. Ген-то виділа його між образами на ярмарку, але там був він такий як є, старий і з „папоротами“. Баба зітхнула і думала:

— Господоньку милосерний, як воно на сьвіті; цїсар, чи не цїсар, а мусить постаріти ся і вмерти як кождий хрестїнин.

Дивила ся на почмайстра. Старий мав позачісуване волосє попри уха наперед як цїсар на стїнї, а „папорота“ і лисину таку саму, як цїсар на ярмарку.

— Така вже видко установа, що хто від цїсаря пенсію бере, той так само мусить виглядати, — думала баба. — Не знати лише, чи цїсар так само в „калярах“ як почтар? Певно, що як приписував кримінал Миколишиному Бовдурови, або рахував „патенталь“ *) для Перепічки, що прийшов без ноги з войни, то дивив ся крізь „каляра“.

Старий встав, поховав жмути папіря в полички і глипнув зпід окулярів на бабу.

— А що там?

— Прошу пана, чи нема там листу від мого сина?

— Від котрого сина?

— Та від того, що в войську.

— Та скажи, як називає ся?

— Та Іван.

— Та який Іван!?

— Наконечний, прошу пана.

Ґробман зачав нишпорити в поличках, знайшов лист і дав бабі.

---

*) Інвалїдська пенсія.

— Оставайте здорові, та дай вам Боже пановане щасливе.

На почту прийшла сельська дівчина.

— Прошу пана, я прийшла по казати.

Старий обернув ся до неї з квасним лицем.

— Що маєш показати?

— Та прошу пана я прийшла по тото, що єґомость з Голодівки читають.

Прийшла міщанка, донька Ґробманового брата, що був стельмахом в місточку.

— Добрий день...

Старий глянув крізь окуляри.

— А — добрий день. — Що там скажеш доброго?

Міщанка розвинула рецепіс з хустини, старий виймив з шуфляди грошевий переказ і переглядав його.

— То від твого сина. Посилає тобі 4 корони. Але то треба підписати.

Міщанка всьміхнула ся ласкаво.

— Я би просила, аби стрий підписали за мене, бо я не вмію.

— Га-а, мені дитинко, не вільно...

— Що-ж я зроблю? До хати далеко, а чоловіка нема дома.

Старий зачав клопотати ся сею справою.

— Ніби тут є виразний адрес до тебе й я тебе прецінь знаю, але мені не вільно, заборонено. Гм, зрештою... Може маєш кого знайомого тут недалеко?.. Або чекай...

Повільним кроком підійшов до замкнених дверий другої кімнати, взяв фунт з ваги і застукав:

— Бінка-а!

За комнатою в кухни дав ся чути рип, до канцелярії вбігла боса дівчинка з гребенцем в волосю.

— Підпиши отут — оо —

Дівчинка глянула на міщанку, всьміхнула ся і підписала її.

Старий взяв виказ, втягнув квоту і підписав ся в рубриці „Anmerkung". Конець його назвища розплив ся дрібними филями і стрибнув хвостиком на відліть. Так вже трицять літ на стосах виказів, посьвідок і свистків, в копі запорошених книг поплив все однаковий підпис.

Міщанка поцілувала старого в руку і вийшла. Він глянув на годинник — була одинацята. Схилив ся до долїшної перегороди в шаві і витягнув з поза старих книг темну фляшину з оковиткою. Випив чарку і закусив сухим хлїбом. Від літ пив в тій порі чарку і се служило йому. Більше не заживав, бо крутило би ся в голові. Закурив люльку на довгім цибусї і станув коло вікна.

До повітового міста Песиголовець вибирала ся жидівська однокінка, набита пасажирами. Замураний шевчук рахував їх в капелюх, кинув до землї і толочив ногами. Один Жид бісив ся і кляв в дусї:

— A sołst du kriechen auf alle Vier!*)

Инші звикли вже до того і дивили ся байдужно.

Молодиця несла яйця в кошели і курку. Жид, що лютував на шевчука, молов губами слова з тальмудичних чарів і горнув руками в повітрю яйця і курку до себе.

Жиди гаркотіли з візником, він сідав, то злазив з воза, підганяв коня на крок, задержував і вертав ся ще за двома пасажирами. Коли рушив з місця, над'їхала бричка з сьвящеником. Парубок ніби потайно, але так, аби Жиди завважили, витягнув жмут сіна і кинув попри себе на дорогу, „аби їм ґешефт попсував ся і фіра в гору колїсєм станула". Забобонний старовірець бомкнув:

— Sołst du bekimmen a Pigire!...**)

Почмайстер день-у-день видав такі історії. Погода на сьвітї цікавила його більше. Думав про своє жито за місточком, під горою. Мав там ниву, яку перед лїтами купив для першої жінки. По ній лишили ся два сини. Старший вже адвокатом, молодший народним учителем. Оба сухорляві як їх покійна мати.

„Я, Тату, хорий. До школи ходжу в таких черевиках, що лише пришви з вер-

---

*) Бодай ти рачки лазив!
**) Бодай на тебе хороба зайшла!

ха, а сподом нога боса. Але Ви не журіть ся. Знаю, що не ма те відки. Маю надію, що може дістину лекцію“ — писав раз старший син.

„Ми вже, Тату, свої пани. Приїхали би до Вас, але нашої мами нема, а мачоха — от ліпше не згадувати“.

Старий вдивив ся в фотоґрафію синів і клонив головою.

— Правда, діти, що мами вже нема. Я тілько і нива по ній. Нині неділя, треба подивити ся.

На почту прийшов листонос з села Лісович, низький, чорнявий мужик з хитрими очима, Хома Ґвінт. Почмайстер знав його від літ і любив заходити з ним деколи в розмову.

— Щож там чувати?

— А щож би, прошу пана... Купили у нас якісь два купці ліс, тай аби, рахувати, бідним людям не дати заробити на фірманці, хотіли завести колійку і так возити „матриян“. Тимчасом онодн один з тих купців повісив ся, а його спільника вчера шляк трафив.

Старий дивував ся, а мужик тягнув далі.

— Люди у нас кажуть, що се кара божа, а я знов кажу, що тут лише правда, бо кара повинна була зайти на кого иншого.

Ґробман підвів брови.

— Як ти се розумієш?

— Та так як воно по правді є. Ті два купці заплатили скарбови міліон за ліс, заплатили за рубане, а тепер не стало вже гроший на колійку, а потягнути не було відки, тай так взяли собі до голови, що, рахувати, мусів прийти конець. Тут, прошу пана, купці нічого не винні; їм вільно було торгувати ся з громадою за колійку. Громада сперла ся і нехотіла допустити колійки інакше як за десять тисяч, але найшов ся такий один між нами, що замісь дати приклад — пан вже догадують ся, про кого я тут говорю – знюхав ся з купцями, „куку в руку“ тай далї робити гинділь. Постягав своїх вірників в громадї, кажуть, що деякі таки добре помастили собі пальцї, ну, тай лише печатки треба було. Печатка губить село. Одна душа губить цїлий сьвіт. А в нас люди такі, що на печи виросли, на печи й вмирають, хиба котрий утопить ся в ріцї, — тож легко зробити з ними, що хто схоче. Тут вся правда.

Хома Ґвінт пішов, а старий докурював люльку і сидів посоловілий.

Простому чоловікови, з природи, легко дійти до висновку. Він приймає богато ідей вже готових, видить свою правду в обмежених границях доброї віри та звичаїв і не журить ся більше. Так само і Ґробман прожив своїх шістьдесять лїт в клопотах і тру-

дах, але від якогось часу зайшла у него зміна. Він почував, що житєва мандрівка доходить до кінця й його чим раз більше зачали непокоїти сумніви. Преці, що там поза границею земного сьвіта діє ся? Не був парафіянином, не вірив в житє душі, але хоч поневільно приймав, що небо над ним не має кінця, то всеж таки не міг ніяк того шаленого вибрику помістити в своїй голові і мимоволї підсувала ся йому в тій загадці звязь з тими силами і тайнами, яких істнованя не ствердила наука.

Старий зичив від одного студента фільософії природничі книжки, вчитував ся і вглубляв в них, але не знаходив непохитної, ясної правди. Коли від часу до часу з'явив ся на почтї який сьвященик, або образований інтеліґент, старий, укриваючи свою цікавість і духовий неспокій, зачинав незначно розмову на тему Бога і позагробового житя, але нї від одних, нї від других не довідав ся нїчо певного й оставав сам на розпутю серед більших сумнївів.

II.

З полудня вийшов за місточко, оглянув ниву й відси виправив ся в гай на горі. Лежав під дубом і прийшло йому на гадку, що від коли оженив ся в друге і пізнав

свій великий промах в житю, з яким давно спокійно погодив ся, — отже від літ, перестало його займати домашне окружене, ненависні, щоденні, нетерпеливі і пізні гості на почті, байдужі всї знайомі, рідня, не цікаві всякі вісти в часописях про суспільне і політичне житє, тілько одна природа зі своїми змінами від ранку до вечера все займала його. Він слїдив її оком, барометром і ревматичною ногою і тямив, в котрім році вчасно зацвили дерева, котрого літа впав снїг, тямив літа повени і голоду, як історик хронольоґію народів. І тепер у погідний день дивив ся по зелених ланах в долинї і на блакітне небо з цікавістю хлопця, як би перший раз з'явив ся на сїм сьвітї. Не запримітив, що бік йому стерпнув, забув про всьо, лише зі спокійною тугою потупив зір в далекім овидї. В підсьвідомій сфері його духа творили ся ворушеня і він мимоволї прошептав:

— Нї, не дійшли ще до правди теольоґи, нї фільософи... Питанє отверте, тайна поки що — незглубима...

Проміні ставали пасмами на заходї, під ними отвирав ся сутїнний, зачарований сьвіт, старий чоловік вдивив ся з жадобою, як повставали легенькі мраковини, схожі до духів.

Вертав пізним вечером домів. Ішов поволи, чув ся легонький, сьвіжий, далеко від людського сьвіта і зовсїм инший, ніж

доси. Заслухав ся в-далеку, космічну музику, вона зачаровала його й обіймила ангельським спокоєм і відрадою.

По домах блимали сьвітла з вікон, де-не-де пересуне ся людська тінь, довкола тихо. Ґробмана дивує трохи, що вулиця, якою йде і доми зовсім инші, ніж ті які він знав і лишив перед тим.

Три людські постаті перейшли мимо, глянувши на него глибокими, здивованими очима.

— Хто би се міг бути? — спитав він себе в дусї

Почув, що його ноги не дотикають ся землї, але се його не здивувало. Ішов далї. Станув перед своїм домом і спитав себе:

— Чи се мій дім?

Фіртка від саду, замкнена від лїт, була тепер отворена.

Ішов пісковою стежкою між двома рядами яблінок.

Назустріч показала ся перед ним перша жінка.

Станув.

Хустка накинена на раменах, як звичайно вечером, вона дивить ся мовчки в него глибокими очима, бере його за руку і веде до лавки.

Затремтїли в нїм нараз всї струни жалю і в хвилї, коли мав заридати як дитина, вона ловить його в свої обійми і кладе на устах цїлунок забутя.

Дві великі сльози повисли на віях.

Псярня.

Оповідане редактора.

Прийшов до мене молодий урядник народної інституції і просить о пораду.

— Маю трох директорів над собою, — каже, — але жадного з них не можу порадити ся.

— Чому?

— Всї три мають богато инших справ на голові й я не можу приступити до них. В додатку два з них хорі.

— Тож маєте секретаря, шефа —

Молодий чоловік махнув рукою й відвернув голову.

— В чім-же річ? — питаю.

— У мене хора жінка і —

— Добре, але я не ґінекольоґ.

Молодий чоловік перебив живо.

— Я прийшов до психольоґа, лїкаря суспільности, отже мушу зазначити бодай одним словом, осередок серед якого живу... Ну, так... Не сплю по ночах, а се з трьох причин: раз менї жінка хора, другим разом не дають менї спати нерви хорі через бюрових товаришів — се найгірша огида, — врештї лишає ся для мене де яка

ніч, коли я можу трохи жити для себе... Але мені ходить лише о другу причину й я хочу порадити ся у вас.

— Ви сумлінний робітник? — спитав я.

— Так, навіть педант, але у нас є паничики, що на хлопа гулюкають, а я мужицький син.

— По зубах їм, — сказав я.

— Шкода руки. Я вже й крісло поломив на однім, але всїх блощиць не перебеш. . Головно доскулили менї два. Один називає ся Талалай, другий Гулюкало. Ті два зараз з-рана відбивають на минї свої „Katzenjammer-и“. Тепер нарошно спізнюю ся, отже застаю їх все як жруть ся між собою. А жруть ся від 8-мої рано, до 3-ої по полудни. Достоту як би хто кістку кинув між них.

— Се може пересада, — втрутив я.

— Нї! — заперечив живо молодий чоловік. — Особливо Талалай — від лїт затроєний алькоголем, зачинає перший деревляним голосом суперечку і тягне її до третої години. Коли не знайде соперника між рівними, то впаде жертвою насьміху низший, писар за свої вуси, — а нї, то вчепить ся старшого, або зачне про дурницю, яку чоловікови з мужеським характером стидно ногою рушити і буде її лицювати на всї боки як сидуха, як лерва, аж захрипне! Представте собі, редакторе, що ви по перемучеі ій почи приходите в бюрову

шлию до сухих цифер, ваша голова обважена думками, гризотою і клопотами, або ви захоплені якимсь позасьвітним проблємом, ловите далекі основи людської траґедії, буденної суєти і для вас потрібно передовсім тишини, спокою, а тут вам рубачі зачнуть без впину калатати, тарахкотіти в уха! Раз застанете простацьку лайку над такою річию, що не варт в дві тріски взяти, иншим разом міщанські виливи на тему літератури, гербати, новинок з „Kronenzeitung“ і другого снїданя, а при тім стрічаєте ся що хвилї з зачіпками, притиками і плоскими „віцами“. І не доскулює вам вже дурнота, лише її стереотипність, з якою ви десять лїт даром борете ся!

— Се якісь хорі люди, — замітив я.

— Безперечно. Тяжкі матеріяльні відносини, недостача культури, простого, здорового вихованя, грає тут головну ролю. Талалаєви радять, аби дав собі з'оперувати голосові струни, инші знов зичать йому горляних сухіт.

— Се зла проява, — сказав я, — коли аж до таких уваг доходить, але скажіть менї, як той чоловік може безнастанно молоти язиком?

— У него жіноча будова грудної клїтки і другорядні, жіночі ціхи переважають в його характері, коли взагалї дало би ся непевну, змінчиву вдачу натягнути під понятє характеру. Обох старав ся я вже

всякими способами приборкати. Раз не відзиваю ся і мовчу на їх бовтанину і притинки, иншим разом ганьблю і псьочу, то знов врозумляю, або легковажу і „копаю“ як то кажуть від себе, або висьміваю згірдно і даю моральні поличники. Останний спосіб ділає на короткий час. Талалай, чи Гулюкало сховає тоді голову в плечі, замовкне і липне на мене як ударений пес. Кажу вам, редакторе, той покірний вираз очий роз'оружує мене й я терплю тоді більше, ніж вони оба разом. По часї підступає один або другий до мене з якимсь приватним ділом, або підсуває папіроску... Не ймете віри, яка в тім буденнім болоті страшна траґедія. Сей останній крок довершує на мині свого варварства. Я вже тоді не знаю, кого обвинувачувати, кого проклинати. А потім настає розстрій, вритна гореч, я чую ся обдертий, зрабований зі всїх ідей, з усеї охоти до працї і звідси потім мої инші промахи, я шукаю відради і спокою в склянцї, потім безсонниця і т. и. Розважаю на самоті всї мотиви такого поступованя товаришів і приходжу до пересьвідченя, що схожі паралелї можна подибати в кримінальських условинах, де спихає ся людий найсуперечнїйшого розбору. Так в сучаснім, економічнім устрою витворив ся у нас інтеліґентний пролетаріят і всякі незгармонїзовані гурти приневолює ся жити разом в однім ярмі працї, в якім

вони взаїмно топчуть собі по наглодах і насилують та безчестять душі. Чоловік з більшим підкладом інтеліґенції годить ся поневільно з тою долею і пильнує лиш себе і своєї праці, натомісь всякі труси і невільники не годні опанувати свого горя, за слабі і за хиткі, щоби станути муром супроти власти за свої права і мстять ся посередно на жертвах з поміж своїх товаришів. Нема у них товариського культу, є лиш товариське лайдачене, к . . . . ство, в якім я по-при випари алькоголю і шулерський розстрій, добачаю схиблений, половий гін самців. Так розважаю над тою проказою як затроєний нераз цілу ніч, і шукаю ради, а на другий-третий день — та сама історія! Як не зі мною, то з иншим! Се не виїмковий случай, се лиш парости типу, що вже витворив ся на багні нашого бюрократизму. Звичайно люди, які вийшли капралями з війська, або унаслїдили від батьків економський хист, вилазять в настоятелїв відділів і такі бувають непримиримою язвою для товаришів і підчинених. Подам вам колись аналїзу такого пр. „Вертикишки“. Се клясичний тип драба, опришка, який в однім дни висмоктує кров, вижирає печінки і бовтає тенеса десяти білим муринам! А робить се стогнавим голосом, як тупою пилою, уперто як сексуальний психопат, як садист! Маніпулянтки млїють зі зденервованя, а десятки невільників тер-

ніч, коли я можу трохи жити для себе... Але менї ходить лише о другу причину й я хочу порадити ся у вас.

— Ви сумлїнний робітник? — спитав я.

— Так, навіть педант, але у нас є паничики, що на хлопа гулюкають, а я мужицький син.

— По зубах їм, — сказав я.

— Шкода руки. Я вже й крісло поломив на однім, але всїх блощиць не перебеш. . Головно доскулили менї два. Один називає ся Талалай, другий Гулюкало. Ті два зараз з-рана відбивають на минї свої „Katzenjammer-и“. Тепер нарошно спізнюю ся, отже застаю їх все як жруть ся між собою. А жруть ся від 8-мої рано, до 3-ої по полудни. Достоту як би хто кістку кинув між них.

— Се може пересада, — втрутив я.

— Нї! — заперечив живо молодий чоловік. — Особливо Талалай — від лїт затроєний алькоголем, зачинає перший деревляним голосом суперечку і тягне її до третої години. Коли не знайде соперника між рівними, то впаде жертвою насьміху низший, писар за свої вуси, — а нї, то вчепить ся старшого, або зачне про дурницю, яку чоловікови з мужеським характером стидно ногою рушити і буде її лицювати на всї боки як сидуха, як лерва, аж захрипне! Представте собі, редакторе, що ви по перемученій ночи приходите в бюрову

шлию до сухих цифер, ваша голова обважена думками, гризотою і клопотами, або ви захоплені якимсь позасьвітним проблємом, ловите далекі основи людської траґедії, буденної суєти і для вас потрібно передовсім тишини, спокою, а тут вам рубачі зачнуть без впину калатати, тарахкотіти в уха! Раз застанете простацьку лайку над такою річию, що не варт в дві тріски взяти, иншим разом міщанські вилиби на тему літератури, гербати, новинок з „Kronenzeitung“ і другого снїданя, а при тім стрічаєте ся що хвилї з зачіпками, притиками і плоскими „віцами“. І не доскулює вам вже дурнота, лише її стереотипність, з якою ви десять лїт даром борете ся!

— Се якісь хорі люди, — замітив я.

— Безперечно. Тяжкі матеріяльні відносини, недостача культури, простого, здорового вихованя, грає тут головну ролю. Талалаєви радять, аби дав собі з'оперувати голосові струни, инші знов зичать йому горляних сухіт.

— Се зла проява, — сказав я, — коли аж до таких уваг доходить, але скажіть менї, як той чоловік може безнастанно молоти язиком?

— У него жіноча будова грудної клїтки і другорядні, жіночі ціхи переважають в його характері, коли взагалї дало би ся непевну, змінчиву вдачу натягнути під понятє характеру. Обох старав ся я вже

всякими способами приборкати. Раз не відзиваю ся і мовчу на їх бовтанину і притинки, иншим разом ганьблю і псьочу, то знов врозумляю, або легковажу і „копаю“ як то кажуть від себе, або висьміваю згірдно і даю моральні поличники. Останний спосіб ділає на короткий час. Талалай, чи Гулюкало сховає тоді голову в плечі, замовкне і липне на мене як ударений пес. Кажу вам, редакторе, той покірний вираз очий роз'оружує мене й я терплю тоді більше, ніж вони оба разом. По часї підступає один або другий до мене з якимсь приватним ділом, або підсуває папіроску... Не ймете віри, яка в тім буденнім болоті страшна траґедія. Сей останній крок довершує на мині свого варварства. Я вже тоді не знаю, кого обвинувачувати, кого проклинати. А потім настає розстрій, вритна гореч, я чую ся обдертий, зрабований зі всїх ідей, з усеї охоти до працї і звідси потім мої инші промахи, я шукаю відради і спокою в склянцї, потім безсонниця і т. и. Розважаю на самоті всї мотиви такого поступованя товаришів і приходжу до пересьвідченя, що схожі паралелї можна подибати в кримінальських условинах, де спихає ся людий найсуперечнїйшого розбору. Так в сучаснім, економічнім устрою витворив ся у нас інтелїґентний пролетаріят і всякі незгармонїзовані гурти приневолює ся жити разом в однім ярмі працї, в якім

вони взаїмно топчуть собі по наглодах і насилують та безчестять душі. Чоловік з більшим підкладом інтеліґенції годить ся поневільно з тою долею і пильнує лиш себе і своєї праці, натомісь всякі труси і невільники не годні опанувати свого горя, за слабі і за хиткі, щоби станути муром супроти власти за свої права і мстять ся посередно на жертвах з поміж своїх товаришів. Нема у них товариського культу, є лиш товариське лайдачене, к . . . . ство, в якім я по-при випари алькоголю і шулерський розстрій, добачаю схиблений, половий гін самців. Так розважаю над тою проказою як затроєний нераз цілу ніч, і шукаю ради, а на другий-третий день — та сама історія! Як не зі мною, то з иншим! Се не виїмковий случай, се лиш парости типу, що вже витворив ся на багні нашого бюрократизму. Звичайно люди, які вийшли капралями з війська, або унаслїдили від батьків економський хист, вилазять в настоятелїв віддїлів і такі бувають непримиримою язвою для товаришів і підчинених. Подам вам колись аналїзу такого пр. „Вертикишки“. Се клясичний тип драба, опришка, який в однім дни висмоктує кров, вижирає печінки і бовтає тенеса десяти білим муринам! А робить се стогнавим голосом, як тупою пилою, уперто як сексуальний психопат, як садист! Маніпулянтки млїють зі зденервованя, а десятки невільників тер-

плять вампірови цілими літами за для хліба й ні один не дасть йому так, щоби щока полетіла як мяч чортам на коліна.

Молодий чоловік встав і зачав нетерпеливо ходити по хаті.

— „Успокій ся, хлопче, цить, не будь такий нервовий!“

— Але-ж, редакторе, се рак на тілї нашого народа! Се заглада найкращих індівідуальностий і творене якихось безобразних страхополохів!

— Правда, — тільки жадної операції не переводить ся нервово... Я звернув увагу на деякі місця в ваших словах. Перше намітили ви про свою працю по ночах, а перед хвилею згадали аналїзу типу — отже скажіть менї, що студіюете?

— Хемію, а головно бактеріольоґію

Я поклав руку на плече молодого чоловіка і слїдив його пильно.

— При ваших дослїдах треба великої терпеливости, правда?

— Так.

— А кромі того треба великої любови для кождого предмету, який розслїджуете, без огляду, чи се люетичний, чи туберкулїчний, чи який инший бациль, правда?

Так.

— Отже, коли би ви з таким самим спокоєм приглянули ся першим двом оказам, то оцїн ли би їх поступоване як на-
о о гвал т о, к зв і и ш уо цгво

Я не добачаю тут злої волї, лише хоробливу дурноту. Такий духовий устрій знайдете у цїлої верстви підтоптаних міщухів. У молодих людий примітивної раси са́ме є та енерґія ґедза і вони не годні обернути її на кращі справи, лиш на прості збитки, аби дрочити ся з другими і докучати їм. Те саме видимо у молодих псів. Безперечно, що для чоловіка з витонченими нервами, таке окружене з простацьким цинїзмом — убійче, в такій псярни не тяжко вискочити з рівноваги і попасти в крайність, але се могло би приключити ся лише звичайному, доброму чоловікови, який не вміє ступати на бюрових ходильницях. Вас, дослїдника не повинен так відражати той окремий сьвіт, ви повинні полюбити житє ві всїх його проявах; тимчасом я добачаю у вас ще богато молодечої, односторонної пересади, яка може перейти в особисту тенденцію, в слїпу ненависть. Для аналїтика, ба навіть для артиста, нема нїчого гидкого, всякі житєві вибрики можуть дати неоцїнений матеріял. Тільки треба осьвідомити собі ту неминучу, тяжку цїль: полюбити житє, аби пізнати його. Коли ви заберете ся до него спокійно й витревало з тим добрим апаратом і війдете ві всї тайні пружини, в укриті відносини кождої людини, в її еротику, в нахили, пристрасти і манїї, в житє її батьків, в суспільний підклад і на тій підставі розложите всї

впливи й атавізми, тоді дійдете до инших висновків й відкриєте цілком иншу правду. Житє, се не фантазія, відірвана від землї, се фізичне правило, оперте на математичнім рахунку, що веде до великої психольоґічної і соціольоґічної скарбницї, але треба вміти докопати ся до неї. На тій підставі зрозумієте доперва свою відвічальність супроти народа, як добрий парісток і психольоґ, який знає, до якого пня належить і осягнете право потягати верховодні чинники, а навіть суспільні верстви до строгого „рапорту“. Як може самі завважили, у нас звело ся тепер індівідуальні характери і відвічальність одиниць до громадних горшків, в яких всьо кисне. Кождий здає ся на других, кождий ховає ся по-за плечі других і нїхто нї за що не відповідає, нїхто нїчого не знає. Уважайте, се вже витворює ся у нас погубний, бюрократичний підклад, який инші народи давно пережили й відкинули. Таке остояле житє витворює гниль, одиниця стає в нїй мертвою складиною, а не живим, сьвідомим чоловіком й я все „при божій помочи“ завдаю собі не мало труду, аби — тут збіже пересипати з міха в торбу, там знов горшки з галушками переопалати добре. Інакше животворне зерно стухне в полові, а галушки згливіють і злипнуть в одну купу... Зберіть менї всї основи того житя вірно, без пристрасти, відвернїть перспективу з особистої точки

на обсервацийний кут, а відси в безконечність, то потім ми розслїдимо всьо і візьмемо ся до операції.

— — — — — — — — — — —

По місяци прийшов до мене той молодий чоловік. Спокійний, під пахою поважна тека.

— Як-же там? — питаю.

— Тишина як перед тучею. Знюхали, що я сдудіюю їх і се викликало нечуваний респект і пострах.

— Перше услівє, — повідаю, — ми осягнули: хорий заховує спокій. Тепер лиш щоби нам не пішло так, як в богато клїнічних випадках, що „операція вдала ся, але пацієнта взяли чорти...“

Зміст:

стор.

1. Слово про М. Яцкова . . . . 5.
2. Журавлї . . . . . 13.
3. Мрія вірла . . . . . 15.
4. Білий коник . . . . . 17.
5. Почтилїон . . . . . 19.
6. Полк Ойзієна . . . . . 21.
7. Adagio consolante . . . . . 27.
8. Жонська колюмна . . . . 32.
9. Будівля кораблїв . . . . . 49.
10. Орликівна . . . . . 65.
11. Де правда? . . . . . 73.
12. Псярня . . . . . 85.

Тогож автора вийшли:

В царстві Сатани. Збірка нарисів та оповідань. Львів 1900.

Огнї горять. Повість. Львів 1902.

Душі кланяють ся. Оповіданя з військового житя. Львів 1905.

Казка про перстень. Збірка нарисів та оповідань. Львів 1908.

Чорні крила. Збірка оповідань. Львів 1909.

В польській мові:

Dorycki krużganek. Opowiadania z ukraińskiego. Lwów 1908. Tłum. S. Twerdochlib.

Wieczorne psoty, Dziewczyna na czarnym rumaku i inne opowiadania. Z ukraińskiego przetłumaczył S. Twerdochlib. Warszawa 1910. Biblioteka dzieł wyborowych.

В чеській мові:

Nuchim a jiná prosa. Přeložil Jar. V. Burian. Lidová knihovna. Praha 1910.

Hořčičné zrno. Preložil Karel Handzel. Svetowa knihovna. Praha 1911.

На російську мову до видавництва **„Универсальная Библѣотека“** ладить збірку перекладів О. Назаріїв.

Викінчує ся більше оповіданє **„Блискавицї“** і повість **„Танець калїн“**.